

Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Загребський університет
Філософський факультет
Кафедра української мови та літератури

Іван Франко

ПІД ОБОРОГОМ

Ivan Franko

POD SJENICOM

Львів
2024

УДК 821.161.2-32“1905”І.Франко
Ф 83

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол № 65/4 від 30 квітня 2024 р.

Переклад – *Домагоя Кличека*

Наукова підготовка тексту
та післямова – *Святослава Пилипчука*

Франко Іван
Ф 83 Під оборогом = Pod sjenicom / Іван Франко. – Львів :
ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. – 82 с.

ISBN 978-617-10-0787-1

У книзі запропоновано передрук оповідання Івана Франка «Під оборогом» (1905 р.) та уперше подано переклад цього знакового твору української літератури хорватською мовою. Про час, місце, обставини написання Франкового майстерверку, а також про «таємниці» цього тексту йдеться у післямові.

УДК 821.161.2-32“1905”І.Франко

ISBN 978-617-10-0787-1

© ЛНУ ім. Івана Франка, 2024

Передмова

Ім'я класика української літератури Івана Франка є знаним у хорватській читацькій аудиторії, особливо серед любителів слов'янської літератури. Про життя і творчість видатного українського письменника і вченого йдеться в статтях хорватських енциклопедій та літературних лексиконів, а також у нечисленних, але все ж існуючих виданнях, перекладених хорватською мовою, які присвячені життю і творчості цього найпліднішого українського письменника другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (див. Галик Володимир «Іван Франко і хорватська культурна спадщина». – Загреб, 2012). Проте хорватські читачі досі були позбавлені можливості ближче та глибше ознайомитися з літературною творчістю цього автора. Причина дуже проста: величезний доробок Івана Франка чекає свого перекладу хорватською мовою.

Серед перших опублікованих творів Івана Франка хорватською мовою варто виділити *Prigovijesti* тобто Оповідання, надруковані в Загребі 1950 року в тодішньому видавництві «Зора». Доцільно зазначити, що хорватською мовою оповідання перекладали не з оригіналу, а майже виключно через російську мову. Отож добірку цих оповідань навряд чи можна було б зарахувати до найвизначніших антологій творів Івана Франка. Поетика оповідань «Муляр», «Добрий заробок», «Ліси й пасовиська», «Цигани», «До світла», «Панщизняний хліб», згаданого видання, безумовно, більше влаштовувала тодішніх упорядників

з огляду на літературний світогляд, який панував у соціалістичній Хорватії в ті роки. З позиції сьогодення розуміємо, що згадані твори обрано для перекладу саме тому, що вони легше вкладалися в рамки тогочасної заідеологізованої літературної парадигми, яка тематизувала робітників і селян та їхню експлуатацію (що, властиво, й можна виокремити у згаданих вище творах, хоча, звичайно, це зовсім не єдина риса, яка їх характеризує). Натомість, у збірнику 1950 р. твори, в яких розкриваються головні інтелектуальні ідеї Івана Франка, ніби зумисне упущені в перекладах хорватською мовою. Читати Франка можна різносторонньо, оскільки він автор складний, і саме такого підходу вимагають його твори, що свідчить про ще більшу потребу перекладати його художню спадщину іншими мовами.

Приблизно через двадцять років твори Івана Франка були представлені у репрезентативних хорватських літературних виданнях. Одна поезія увійшла до «Антології світової любовної поезії» (Загреб, 1968). Йдеться про «*Zašto li, djevojko*» («Ой ти, дівчино, з горіха зерня») у перекладі Антиці Менац. А прозовий твір «*Dobra zarada*» («Добрий заробок») у перекладі Романа Шоварі увійшов до видання «Сто вибраних новел світової літератури» (Загреб, 1968).

Ім'я академіка Антиці Менац є вкрай важливим у контексті перекладу української класики хорватською мовою. Згадаймо лише, що завдяки їй хорватською мовою були перекладені вибрані вірші з «Кобзаря» (Taras Ševčenko. «*Izabrane pjesme*». – Загреб, 2014), які супроводжувалися післямовою, поясненнями та коментарями загребських українців Раїси Тростинської та Євгена Пащенко, а також кращі зразки української поезії XIX та XX ст. в окремому виданні «*Ukrajinska lirika*» (Загреб, 1998). До книги увійшли переклади творів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Тичини, Максима Рильського, Ліни Костенко, Василя Стуса, Дмитра Павличка та багатьох інших. Важливість цих перекладів, серед яких, як уже було зазначено, також є кілька поезій Івана Франка, полягає саме в тому, що

хорватський читач отримав можливість ознайомитися з творами, які виходять за встановлені раніше ідеологічно забарвлені рамки.

Робота над художнім перекладом – це часто складний, багатогарбовий і тривалий процес, тому текст треба розглядати, враховуючи усі рівні. З-поміж іншого також потрібно аналізувати твір у контексті закладеної у ньому символіки, або ж міфології, яка часто «ховається» за, здавалося б, звичайними поняттями. Якщо розглядати конкретно питання перекладу Франкового оповідання «Під оборогом», то лексико-концептуальний виклик, з яким доводиться мати справу перекладачеві, впадає в вічі вже в самій назві. Оборіг – лексема, яка не має прямого відповідника в хорватській мові, проте є ключовою, за допомогою якої Іван Франко змальовує колоритний підгірський пейзаж.

Оборіг, що означає повітку на чотирьох опорних стовпах для захисту сіна, є типовою частиною сільської бойківської архітектури. Проте такі приклади сільського будівництва не є типовими для хорватських гір, тому автентичність і своєрідність тексту полягає саме в багатьох поняттях, які можна віднести до категорії *terminus technicus*; це, окрім уже згаданого оборогу, також оборожина, огниво та інші. Є й ті, котрі Іван Франко не згадує в оповіданні прямо, проте їхнє значення можна латентно вичитати з тексту; саме таким буде явище мольфарства і сам мольфар, який займає важливе місце в українській фольклорно-міфологічній традиції. Ще один велет української літератури – Михайло Коцюбинський – у повісті «Тіні забутих предків» неповторно втілив образ мольфара. І хоча в оповіданні Іван Франко на позір не заглиблюється в характеристику свого протагоніста як майбутнього мольфара (лише підказує вустами матері, що говорити про це ні перед ким не годиться), перекладачеві належить дібрати потрібні слова, які донесуть до хорватського читача такий незнаний пласт свідомості, що охоплює незвичайний зв'язок із природою та світом потойбіччя і міфології (незримо присутній у творі як невід'ємна складова світогляду україн-

ських горян), і подати це явище у перекладі зрозуміло й органічно, показати героя, у нашому випадку, малого Мирона, так, як його сприймає носій української мови під час читання Франка.

Поринаючи у всесвіт головного героя й уважніше розглядаючи, здавалося б, звичайні картини з повсякденного життя українського села початку ХХ ст., які виступають в оповіданні тлом, помічаємо новий вимір твору. Іван Франко майстерно створив згаданий контекст як фон, на якому відбувається чудове перетворення маленького героя, формується усвідомлення його сили. Читач стає свідком трансформації головного героя і того, як він змінюється, сприймаючи навколишній світ. Такий концептуальний рівень твору та зміна героя (і це на прикладі лише одного оповідання!) додатково вказує на багатство авторського мислення й рефлексії та підтверджує, наскільки складним і різноплановим є Іван Франко як автор. Навіть його антологічні, канонічні твори, такі як поетична збірка «З вершин і низин», «Зів'яле листя» чи п'єса «Украдене щастя», чи вершина його ліро-епічної творчості – поема «Мойсей» ґрунтуються на різній стилістиці й поетиці, і кожен зі згаданих творів показує лише одне з літературних облич Івана Франка, як це робить і малий Мирон в оповіданні «Під оборогом», тепер й у хорватському перекладі. Твір передвіщає неймовірне епічне зростання головного героя, а відтак шлях творення й перетворення задуму автора, його стилістичне багатство та майстерність.

«Добрі переклади важливих і впливових творів чужих літератур у кожного культурного народу, починаючи від давніх римлян, належали до підвалин власного письменства»¹. Можна погодитися з цією думкою Івана Франка і констатувати, що зараз у Хорватії існує велика потреба в нових перекладах його літературних творів. Перекладені художні полотна Івана Франка сприяли б подальшому глибшому розумінню української літе-

¹ Франко І. Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти томах. – Київ : Наукова думка, 1983. – Т. 39. – С. 7.

ратури, українців, української культури та мистецтва загалом, бо *ars longa, vita brevis*. Переклади творів Івана Франка на часі.

Тож нехай переклад цього оповідання хорватською мовою стане маленьким внеском у впізнавання одного з літературних облич Івана Франка, тієї, щоправда, невеличкої, але цінної часточки мозаїки, яка є своєрідним натяком, передвісником величі письменника, що кличе до нових перекладів, досліджень, інтерпретацій і відкриттів.

Домагой Кличек

кафедра української мови та літератури
філософського факультету Загребського університету

Іван Франко

ПІД ОБОРОГОМ

I.

Малий Мирон сьогодні щасливий. Неділя. Йому не веліли сьогодні йти за худобою, не посилають до снопів, ані до сіна, ані до жадної іншої роботи, як у будень; сьогодні справді у нього вакації. Відколи вернув із міста зі школи, се у нього тільки другий такий вакаційний день. І він щасливий. Уся цілотижнева мука на сонячній спеці або сльоті, при праці, що часто переходить його дитинячі, десятимісячною шкільною морокою витончені сили, – все те щезає, забувається. Він бачить перед собою лише сю чудову неділю, сей гарний день, у яким його лишать у спокої, – і він щасливий.

Рано він схопився з постелі, умився, вхопив шматок хліба і побіг у ліс. Для нього нема більшого щастя, як самотою блукати по лісі – рано, в неділю, коли там нема ані живої душі. Се його церква. Він слухає шуму дубів, тремтить разом із осиковим листочком на тонкій гіляці, відчуває розкіш кожної квітки, кожної травки, що хилиться під вагою діамантового намиста роси, то знов любується містичною дрожжю таємного і невідомого, яка проходить його, коли загляне в Глибоку Дебру з її крутими берегами, оброслими густим хащем та високими деревами, і коли зо дна тої дебрі зівне на нього густа пітьма та якийсь таємничий

шелест чогось укритого на дні тої піїтьми – чи то шелест гадюк, що в'ються по сухому листю, чи шемрання малесенького потічка, що дзюрчить-капотить по дні... Всі ті неясні почуття, з яких у людській душі зароджується релігія, переходять малого Мирона в лісі в часі таких самітних проходів, і вони й творять ту дивну принаду, той чар, яким ліс оповиває його душу.

Хоча ліс великий і займає мало не квадратову милю просто-ру, то проте малий Мирон не боїться в нім: він знає тут кожний ярочок, кожду поляну, кожний окіп і кожду «ленію»; мов старих знайомих, відвідує щонеділі і найкращі дуби, і незвичайно похилену скрипливу березу, що під час вітру скрипить, мов дитина плаче, і джерельце з солоною водою, де часто, сховавшись серед густих яличок, цілими годинами підглядає, як прибігають пити тонконогі серни з малими красенькими серненнями, і цапи-рогачі, і витріскоокі зайчики. А висидівшись, він іде далі в ялички, на знайомі грибовища, і, назбиравши купу грибів та зложивши їх разом, добуває невеличкого ножика, сідає біля них на пеньку і починає чистити їх, гуторячи з ними весело:

– А, мій паничику! Вдався ти біленький зверху і знизу! Певно, лише сеї ночі виклюнувся з землі. Та й корінець здоровий! Се гарно. А ви, старенький дідусю! Що то, на зальоти збиралися, що так одну крису свого капелюха вгору задрали! Ой, погана гілячка! Лягла вам на голову і от якого шрама надала! А ось і панночка-голубіночка, сивенька і кругленька, мов табакерочка! А слимачка всередині не маєте? Як же би ні? Єсть, єсть! Ну, та ще не ушкодив, ще лише встиг розгоститися. Геравс, Грицьку! Забирайся звідси, шукай собі якого скрипуха!

Сусід Рябина, також охотник до ранніх проходів по лісі, раз якось підслухав оті розмови малого Мирона і не міг потім наоповідатися про нього, своїм звичаєм часто і, так сказати, лише теоретично спльовуючи (бо напrawdę не плював, тільки говорив «тьфу») і пускаючи слова крізь ніс:

– Тьфу, тьфу, паскуда! Іду стежкою, аж чую, щось жебонить. Тьфу, тьфу, думаю собі, а се що таке? Звір не звір, птах не птах, –

прислухаюся: ніби дитина. Тьфу, аж по мні, знаєте, мороз пішов! Адже то ліс, рано ще, то що би тут дитина робила? І то в таких яличкових гущах, що хіба лис пролізе. Тьфу, тьфу, паскуда! І сюди заходжу – не можна досягнути, і туди заходжу – не можна досягнути. А воно в самій середині, мов за плотом, жебонить собі та й жебонить! Далі мені аж страшно стало! Тьфу, пек ти, може, яка лісова душа. Гадаю собі: чи втікати, чи додивитися? Та бо озираюся, білий день довкола, сонечко святе світить! Прислухаюся, а воно по-людськи жебонить, ніби з кимось розмовляє, а другого голосу не чути. Аж чую – хрупнула одна гіляка, далі друга, – просто на мене йде. Аж у мні душа застила. Та бо дивлюся, а то, вважаєте, той хлопчище, студент-от! Тьфу, тьфу, паскуда, най здоров росте!

І сьогодні рано Мирон був у лісі, вернув аж десь о одинадцятій годині, саме на обід, а пообідавши, побіг із кількома сусідськими хлопцями до млинівки купатися. Викупавшись, він оце вертає додому, перейшов кладкою через річку, переліз перелазом у свій садок і помаленьку йде стежкою на невеликий горбик, а потім далі, далі, поміж грядки легко споховастим садком, під овочеві дерева, а йдучи, розмовляє своїм звичаєм сам із собою:

– Отсе так! Викупатися ми викупали. І в лісі були. Двадцять вісім грибів ізнайшли. А тепер іще якби грушку достиглу знайти. Е, ні, не знайдемо! Ще грушки зелені. А поки зелені, то вони терпкі. Вкусиш, і язик стане як кілок. І не соковита. Пожуєш-пожуєш та й мусиш виплюнути. Ну, то що тепер будемо робити? Там десь хлопці побігли на вигін, перебігаються. Та мені не хочеться бігати. Ноги болять. Та де ж, я аж на стару лінію заходив та в унятицький зруб. Малини були славні! Може би, ще піти на малини? Ні, не хочеться вже, та й тепер там, певно, народу-народу! Ні, не піду. Ноги болять. Краще ми ось що зробимо: виліземо на оборіг та й полежимо. Там холодок, свіже сіно, мух нема, а видно скрізь довкола. Ану!

Се говорячи, він саме наблизився до оборогу, що, навантажений свіжим сіном на які три сажні заввишки, стояв поконець

саду, мов пузатий багач, насунувши на голову свій здоровенний капелюх та розсівшись вигідно між чотирма оборожинами, мов у широких кріслі. Хоча не було приставленої драбини, то малий Мирон не дбав про се. Він обхопив руками оборожину і, встромляючи свої босі, порепані ноги в туго натолочене сіно та чіпляючися руками все вище й вище, мов кицька горі гладким деревом, майже моментально видряпався нагору, де капелюх оборогу майже налягав на сіно (се так видавалося знизу, а насправду оборіг був іще з на локоть понад сіном), і, зручним рухом обсунувшись довкола оборожини, скочив досередини і в першій хвилі майже потонув у свіжій, м'якій, пахучій сіні.

– Ось тут гарно! Ось тут чудово! – мало не скрикнув малий Мирон, – але не скрикнув. Він ізмаленьку привик із усяким виявом свого чуття ховатися від людей і для того й тепер не скрикнув, щоб дехто не почув його, тільки півголосом, «жебонячи», сказав сі слова сам до себе – і зараз замовк.

II.

Він лежав якусь хвилю горілиць і глядів. Над ним було нутро оборогу – прості палички, позаверчувані скісно в огнива, бігли догори і збігалися разом у чубі, а поперек них ішли тоненькі півперечки з лісового пруття, попереживані де-де космиками соломи, а поза тим зверху густа солом'яна пішва. І Мирон пригадує, як татуньо робили сей оборіг, і він, придивляючися їх роботі, не переставав розпитувати їх про всяку всячину, і як вони від часу до часу відповідали йому.

– А нащо, татуню, кладете в огонь кінець огнива? Так ладно видовбали і палите?

– Ні, синку, не палю, а присмалюю троха лише зверху. Той кінець буде вистирчати надвір, то щоб не гнив.

– А хіба як припалене, то не буде гнити?

– Ні, синку, до вугля гнилизна не чіпляється.

– А нащо, татуню, вертите так скісно дірки? І зовсім неоднаково, одна більше похилена, а друга менше.

– Так треба, синку. Як повбиваємо в ті дірки палички, то вони зо всіх чотирьох огнів мусять збігатися до одного чубка.

Мирон іще й тепер пригадує собі, як йому заїмпонувала отся татуньова мудрість, і усміхається.

– Зі всіх чотирьох сторін! То штука так зробити. А я, як буду великий, чи також потрафлю таке робити?

– Вчися, синку, то потрафиш.

– І отакий оборіг зробити?

– Ще й не такий, синку. От підеш до школи, будеш учитися багато-багато такого, чого я і гадкою не прибагну, то навчишся ще більшої штуки.

Малий Мирон зажмурює оченята і марить хвилину про ті невідомі дива, які обіцяли йому татуньо, а потім знов водить очима по скелеті оборогу і по тих паличках, що з усіх сторін світу, кермовані мудрою татуньовою волею, так справно і рівно збігаються вгору до одного чубка.

– А таки се непогана штука! – думається йому.

В тій хвилі якийсь дивний голос звертає на себе його увагу. Звичайні голоси, які долітають до нього – гавкання Лиска коло хати, піяння когута, цекотання сороки на грушці – вони торкають його слух і не доходять до уваги. Але се – що се було? Він посувається по сіні на південний край оборогу і визирає крізь щілину між сіном і стріхою оборогу надвір. Перед ним стелиться добре відомий йому вид: похилений на південь горбик саду, під ним захована між глибокими берегами вузенька річка – води не видно з оборогу, тільки поруччя кладки, прибите до двох верб, що з двох боків хилять над річку свої чепіргаті, задумані голови, – далі невеличкий шмат зарічних огородів – коноплі й капуста, капуста й коноплі; за ними тільки що скошена лука – де-де ще стоять копиці, а переважно гола стерня, тобто не гола, а сіро-зелена, бо вже вкривається молоденькою м'якою отавою. А ще далі – а з оборогу видається зовсім близьенько – густою темно-зеленою

стіною стоїть ліс Радичів. На його окопі видно поодинокі дерева: онде біла береза спускає вниз довгі гнучкі пачоси, що так і просяться, аби сплести їх на гойданку; а онде грубезний дуб гріє до сонця свої конарі; а ось тут, на мокравині, карловаті вільхи густими купками порозсідалися, мов прачки над калюжею. Все те відоме йому, звичайне, хоча він не може без радісного усміху глянути на сю картину, така вона гарна та привабна під сим гарячим, сильно блискучим промінням липневого сонця. Але голос, голос! Що за голос доходить до його слуху? Здається, не чути ніде в селі ані на полі, щоб хто кричав, клепав косу (сьогодні неділя!) або прав шмаття, аби Радичів потребував відкликатися, а проте Радичів – бо, очевидно, се він – своїм могутнім голосом гуде та вигукує все одно слово, яке в Миронових вухах звучить як:

– Рани! Рани! Рани!

Мирон витріщає оченята, напружує слух, озирається довкола, – ні, нема і не чути нічого, що могло б видавати такий голос. А голос усе йде від Радичева, летять виразнісінько слова, не вимовлені ніякими устами, відгукувані дубами, та березами, та грабами:

– Рани! Рани! Рани!

Миронові робиться моторошно. Він озирається ще раз довкола, прислухається, запираючи в собі дух, напружує свою уяву, щоб зміркувати, що таке в селі могло б видавати подібний голос і викрикнути подібні слова, які б відгукував ліс – про лісове відгукування він знає добре і не раз випробовував його, стоячи в саду та кричачи до Радичева різні слова, – але ніяк не може догадатися нічого. Невже сам Радичів кричить отак у білий день під гарячим сонячним промінням, серед полудневої тиші? І про які рани кричить він? Слова звучать виразно, але не страшно. Се не крик раненої людини, не стогін, не чути в ньому болю, благання – се зовсім не відгук людського ані звірячого крику. Се монотонні, ритмічні вигуки, мов згущена і на людські слова перетворена музика самого лісу, без чуття, а проте дивно зворушлива в своїй ніби байдужності та елементарній силі...

– Рани! Рани! Рани!

Нема ніякого сумніву! Радичів вигукує такі слова. Немов сонний простягшися під сонячним пригаром, він лепотить їх крізь сон.

– Про які рани він говорить? – міркує малий Мирон, незначним скоком уяви вважаючи ліс Радичів якоюсь живою істотою. І його фантазія малює йому сцени за сценами важкого довголітнього конання серед могутньої хвилі лісового життя. Ось вони під одним дубом клали огонь і випалили в його живому тілі велику діру, – адже сей дуб хорує, конає помалу! А скільки беріз покалічили вони, вертячи їх весною за соком? А може, Радичів пригадав собі тепер усіх тих серн, цапів та диких кабанів, яких у ньому вистріляно остаточної зими? А може, він плаче за тим смерековим ліском у його середині, що згіб торік від черв'якової пошесті?

Миронові робиться моторошно, немовби він підслухав якусь страшну тайну, немовби заглянув раннім ранком у Глибоку Дебру, – ні, в якусь далеко глибшу безодню, повну невідомих і страшних таємниць, – і його дитяче чоло морщить, і дитяча душа дізнає одного з тих потрясінь, які в первісному людстві мусили бути дуже часті і дуже сильні і вилилися в почуття релігійного жаху перед невідомим у природі, яке дитиняча людська уява перетворила в невідоме за природою і над природою.

III.

В тій хвилі почувся новий звук, що змусив Мирона звернути увагу в інший бік. Із заходу, з-над Ділу, загриміло. Мирон глипнув у той бік, а те, що побачив там, так зацікавило його, що він не влежав на місці, підвівся на коліна, переліз по сіні до західного краю оборогу і знов ляг на животі і прогріб собі в сіні настільки простору прогалину, щоб міг вигідно дивитися.

Перед ним стелився сим разом без порівняння ширший і величніший вид, ніж до полудневого боку. І тут ішли зразу сто-

чисті сади та огороди аж до річки, простягався за річкою рівний, також уже скошений пастівник, та за пастівником легкими хвилями підіймалися все вище й вище орані поля, тяглися різнобарвними смугами півперек обрію, немов велетенські постави різної матерії: жовтої, зеленої, сірої, бурої та блакитної, накладені здоровенною стиртою, якої вершок кінчився далеко-далеко і для ока творив неначе підвалину, постамент для колосальної будови – Ділу, що величезною темно-синьою стіною вистрілював, здавалося, зовсім стрімко понад ту шахівницю піль, одностайний, недоступний, високий аж під саме небо і довгий так, що сягав від одного краю обрію до другого. Його горішні контури, легко хвилясті, вирізувалися ярко на пречистій небесній блакиті, хоч і він сам висів над усім краєвидом як здоровенний шмат тої самої блакиті, тільки густої, якоїсь важкої, темнуватої. Лиш у одним місці, де над лінією тої блакиті, між нею і небом, висіла сіро-зелена латка, гола полонина Хребти-гори, лише там, над тою полониною, стояло те, що так заняло Миронову увагу.

Се була велетенська голова, мало чим менша від самої Хребти-гори, на довгій товстій шиї, що, бачилось, вирячалася з-за гори і не то цікаво, не то з якимось звірячим задоволенням глипала на села, долини, ліси внизу, а оце нараз звернула свої величезні очища просто на оборіг, під яким лежав Мирон.

Він пізнав її зараз. Пізнав і очі, й ніс, більший від ратушевої вежі в Дрогобичі, і низьке, мов праником розплескане, чоло, і густі темні патли, що розкидалися на всі боки, і грубі широчезні губи почвари, що простяглися вшир від огидливого усміху. Йому здалося, що той велетень моргає до нього, мов до старого знайомого, і він усміхнувся. Йому не страшно було ані крихти, – навпаки, його смішили і широкі губи, і довжезний ніс, і розстрапані патли велетня.

– Ага, се, певно, один із тих велетнів, що як один став під Ділом, то другому до Радичева сокиру подав, – мовив сам до себе Мирон. – Ну, ну, нанашку, вилізай із-за гори, покажи, що ти вмієш.

І справді, мов на розказ хлопчини, голова велетня зарухалася. Розуміється, не по-людськи. З нею почало робитися щось таке, що малий Мирон, не зводячи з неї очей, аж зареготався. Носище в неї перекривився, одно око пішло вгору, а друге десь-кудись убік, губи розкрилися і почали роззявлюватися щораз ширше, а з-між них показався червоний язик, що почав висолоплюватися дужче й дужче, звисати нижче й нижче, немовби збирався злизати весь ліс із Хребти-гори.

– Ха, ха, ха! Ха, ха, ха! – зареготався Мирон. – Ото ти вбрався! Та куди тобі, навіжений! Сховай свій язичище, сховай!

І справді, велетень немов засоромився і сховав свій червоний язик якимось так незаметно, що Мирон не завважив того. Але його увага була вже звернена на щось інше – на велетневі вуха! Ще перед хвилиною їх майже не було видно, а тепер вони раптом хопилися рости. Ростуть та й ростуть просто вгору – як дві товстіючі оборожини, як два величезні роги, а тепер уже виглядають, як два вітрила – широкі, замашні. І патли велетня настобурчилися і також ростуть, розвіваються, рвуться та відриваються по шматочку, мов жмені сіна, шарпаного буйним вітром. Малий Мирон дивиться на се все і сміється, сміється сердечно!

– Ну, що? Чого зупинився? – кричав він весело до велетня. – Чому не вилізаєш? Чого лежиш на однім місці та надуваєшся? Вилізай увесь! Покажися сюди! Чи, може, мене боїшся?

Остатні слова вирвалися Миронові якимось так, несподівано, та зараз же потягли за собою ціле пасмо думок чи радше уяв. Адже справді, велетень, немов зацукавшись, впирав у нього свої величезні очі, а тепер, ледве прогомоніли Миронові слова, з-над Ділу почулося знов глухе бурчання.

– Ого, ти сердишся! – скрикнув Мирон усе ще в веселім настрої. – І чого тобі сердитися? Вилізай із-за Ділу! Стався мені перед очі!

В тій хвилині велетенська голова немов справді ожилилася. Вона незграбним і дуже комічним рухом перехилилася на один бік, потім на другий, її шия почала видовжуватися та понижче

неї показалися величезні плечі, мов колосальна стіна, що заняла чверть усього Ділу, і ті плечі почали висуватися далі, далі над лінію Ділу, а голова, розростаючися все більше, раз у раз немов хиталася, немов напухала і кривилася то в один бік, то в другий. Мирон не зводив очей із того дивогляду – і сміявся тепер іще дужче.

– Вуйку! – кричав він, плещучи в долоні. – А тобі що таке? Чи танцювати берешся? Чи, може, ти п'яний? Пригадуєш мені – знаєш кого? Того ріпника, що п'яний ішов, танцюючи, по Бориславським тракті в Дрогобичі. На тракті болото по кістки, рідке і чорне, як смола, а він чалап-чалап то на один край вулиці, то на другий, руками розмахує, голову викривляє, точнісінько, як ти, широкий заслинений рот роззявив і щосили реве танечну пісню:

Заграй мені: тадрітом!
Та й іще раз: тадрітом!
Заграй мені круцю-верцю
Та й іще раз: тадрітом!

– Ха, ха, ха! Вуйку! А може, й ти потанцював би так само? Може, й ти заспівав би «круцю-верцю»? Ану, втни лише!

– Вуррр! – загуло з-над Ділу, і легесенько, мов несміло ще, підхопив той гуркіт Радичів і, мов опуку, перекинув його через долину до Мирона під оборіг. Хлопець не злякався, але його сміх затих, і він почав уважніше дивитися на голову того величезного «вуйка». Голова вже розрослася так, що її годі було й пізнати, навіть при живій та передразненій Мироновій фантазії. Вона творила над Ділом величезний темно-синій бовдур, а її патли білими рівними пасмами покрили вже пів неба і якраз добігали до сонця. Тільки дві точки показували ще подобу голови: се були очі велетня. Тепер вони вже нахилялися не над Ділом, а ось-ось близько, над горішнім кінцем села, і не знати, чи від сонця, чи від якогось внутрішнього огню, вони налилися пурпуровою загравою, оберталися на місці, мов два огняні колеса, і Миронові

здавалося, що вони з якоюсь дикою злобою дивляться на нього. Він уже не міг сміятися, але його веселий гумор ще не минув зовсім, і він іще раз підняв голос супроти велетня:

– Що, вуйку, сердишся? Хіба ж я образив тебе? Я ж тобі не сказав прикрого слова. А як не хочеш танцювати, то я тебе не силую. Може, заграєш? Га?

Немов відповідь на се питання, загуло сильним громом із вершка Ділу. І Радичів, і Панчужна, і дальші ліси відізвалися тепер сильним риком. І той рик збудив у ярах якусь нову силу. Мов лютий звір зі схованки, вихопився буйний вітер і зашумів, засвистів, заскиглив у лісах, застогнав у крутих берегах річки, покотився по сіножатах курявою розшарпаного з копиць сіна, а по гостинці, що йшов поміж нивами, піднявся до неба сіро-жовтими бовдурами пороку. І немов у одній хвилі змінився весь кругозір. Хмари загасили сонце, погасли й пурпурові очі велетня, щезла східна, досі ще чиста, всміхнена половина неба, щез привид велетня, все небо заволоклося темною важкою хмарою, а з-понад Ділу пониже тої хмари почали гнати величезні сірі коні на схід, усе на схід, швидко, швидко! Зразу поодинокі, далі рядами, а далі цілими табунами. Вони перебігали все небо за кілька хвилин і ховалися десь там за лісом, а за одним табуном вилітав із-за Ділу другий, третій. Вихор розвівав по небі їх гриви, сотки копит стугоніло по небесному помості, а з-під тих копит бризкали грубі, холодні краплі води, зразу рідкі, а дедалі все густіші. Кілька тих крапель упало Миронові на лице, вихилене трохи з-під оборогу, – се були немов вимірені на нього стріли невидимого велетня. Він стрепенувся. Він почув виразно, що велетень сердиться на нього, грозить йому чимось, своїм шумом, і свистом, і стогнанням кличе на поміч якісь страшні сили. Вітер ухопився під оборіг, почав шарпати сіно довкола Мирона, а навіть дмухнув якоюсь ледовато-холодною струєю хлопцю за розхристану пазуху. Від того подиху він затремтів увесь, відсунувся трохи від краю оборогу, скулився, зариваючися глибше в сіно, та все-таки не зводив очей із заходу. Хребти-гори ані Ділу

вже не було видно. Велетень, бачилось, увесь уже пересунувся на сей бік Ділу і ляг грудьми на Підгір'ї. Але на Ділу чути було тепер ненастанний глухий гуркіт, немов там пересипали великі копиці товченого каміння. Велетень пересував через Діл своє здоровенне черево, наповнене знищенням і руїною, щоб висипати його зміст на плодючі ниви та невижаті збіжжя благодатного Підгір'я.

Мирон увесь тремтів. Він тер долонями своє розпалене чоло, немов силкувався зміркувати, що тут діється і до чого воно йдеться.

IV.

Помалу картина змінилася.

Досі лише над Ділом хвиля за хвилею мигали червоні блискавки, немов незримі руки перекидалися там розпеченими залізними штабами. Та тепер раптом потемніло. Небо засунено густими фіранками, а під оборогом засіла майже щільна пітьма. Але в тій же хвилі якась сердита рука роздерла фіранку від одного краю неба до другого і обсипала всю землю страшним сліпучим світлом. І рівночасно ревнули немов сотки громів, немов тисячі гарматних вистрілів. І затряслася земля. І Миронові бачилося, що оборіг із сіном і з оборожинами з жаху підскаочив на сажень від землі і зараз же знов сів на своє місце, та готов зараз же завалитися набік. Рев був такий страшенний, що Радичів і Панчужна мов забули язика в роті, мов оніміли і не озвалися привичною луною, — може, не могли з себе видати такого міцного голосу. Тільки далекі Діли — Попелівський та Бориславський — озвалися і заклекотіли довгим грізним гуркотом.

Але за першим ударом швидко наступив другий, третій. Блискавки бігли з різних сторін до середини неба, саме до того місця, під яким стояв оборіг. Вихор клав на землю збіжжя, ламав гіляки дерев, свистів вербовим пруттям біля оборогу і, бачилося, спирав-

ся дужими плечима о сіно та оборожини, щоб перевернути оборіг або бодай зірвати з нього наголовач. У природі скрізь пішов нечуваний заколот, рев, шум, тріск і скрип. Мирон лежав на сіні, не чуючи нічого, не бачачи нічого, і тільки витріщав оченята, затилав долонями вуха і силкувався, силкувався щось пригадати собі.

Він не боявся смерті, і ся думка, що ось перун може вдарити в оборіг і вбити його, якось не постала в його голові. Так само він не боявся ані реву бурі, ані гуркоту громів, ані того виду шаліючих елементів, бо все те було не чуже йому, до всього того він придивлявся не раз. Так само не боявся він самоти серед того шаленого танцю природи, – він любив самоту, і йому не першина була пробувати самому під дощем та під громами. А проте щось немов млоїло його внутрі, щось важке налягало на душу, підступало до горла, душило, мов силоміць стримуваний кашель або здавлювані сльози. Його голова працювала сильно, уява мучилася, щоб пригадати щось, та проте не могла пригадати, вислася та висилювалася, мов живий чоловік, привалений каменем. А жах чимраз сильніше хапав його за груди, волосся на голові їжилось, холодний піт покривав дитиняче чоло.

– Що то я мав?.. Що то я мав?.. – белькотіли несвідомо уста, тимчасом як долоні щосили затикали вуха, щоб їх не оглушив шалений рик громів та рев бурі.

Аж нова блискавка, що розпорола черево пільми і велетенським зигзагом скочила в Радичів і тут же розсипалася оглушливим брязкотом, мовби з безмірної висоти висипано сто возів усякого заліза на скляний тік, – аж отся блискавка допомогла його уяві. Раптом він зрозумів, чого йому страшно, зрозумів, що значить отсей глухий гуркіт у хмарі, грізніший і важчий від тріскоту громів та реву бурі, і що значить той тоненький бренькіт, що ледве-ледве продирався до його слуху крізь загальний гармидер розшалілої природи, бренькіт немов золотої мушки, що сіпається в павутинні: се був голос дзвонів, якими дзвонено на тривогу, на прогнання граду і який тепер, супроти тої гігантської музики в природі, виглядав мов цінкання дрімби супроти мо-

гутньої оркестри. Мирон зрозумів усе те відразу. Блискавка показала йому ясно широкі поля, покриті ось-ось уже доспілим житом, колосистою пшеницею, вівсом, конюшиною, сіножаті, покриті травами, і все те аж прилягає до землі під шаленими подувами вітру, хилиться, кланяється, молиться, благає:

– Пощади нас! Пощади нас!

І його уява бачить уже, як страшний велетень там угорі кривиться злобно, морщиться, регочеться тим колосальним реготом, від якого Діли стрясаються в своїх віковичних посадах, і реве своїм страшним голосом:

– Га, га, га! Ось я вас зараз! Ось я вас зараз!

Голос посвячених дзвонів замирає у клекоті тих безмірних куп товченого леду, що горами насуваються в отій темно-сірій хмарі, – ні, їм не спинити велетня! Мирон чує, що ще хвилину, ще один удар грому – і шлюза відімкнеться, і бухне фатальна градова злива, і застогне земля, і все живе на ній повалиться додолу, і вся краса й радощі на ній упадуть у болото, мов ранені птахи, – і його дитяче серце зупиняється, в голові шумить, у очах бігають огняні іскри, і він, сам себе не тямлячи, в якімось припадку екзальтації, істерії, божевілля, простягає обі руки поза острішок обороту і щосили кричить:

– Не смій! Не смій! Тут тобі не місце!

Замість сподіваного страшного грому, що мав бути початком руїни, чути лише глухе воркотання, сердитий гуркіт велетня.

– Не смій! Я тобі кажу, не смій! Тут тобі не місце! – кричить малий Мирон, грозючи кулаками догори.

Вітер у берегах ріки свистить, вищить, завиває, мов сердиться.

– Ні, не пущу! Не смій тут розсипатися! Не пущу! – кричить Мирон, мов божевільний.

Над Ділом змагається клекіт. Здається, що нагромаджені засоби руїнної матерії пруться, тиснуть велетня і що він гнеться та стогне під їх вагою.

– Не смій тут! Вертай назад! На Діли, на добрі! Сюди я не пущу тебе! – не перестає кричати Мирон.

У хмарі, сим разом уже не над Ділом, але ось тут, майже над головою Мирона, почувся страшний гуркіт та клекіт. Понад Ділом літали блискавки. Хмара грубшала щораз більше, нависала над землею, робилася тяжчою; здавалося, що там давить якийсь страшений тягар, та щось з нечуваним зусиллям підтримує його знизу і ось-ось пустить, і тягар упаде на землю і розвалить, розітре все живе на порох. Дивні голоси немов пищали, скиглили, скомліли та ревли в тій хмарі, але рішучого, фатального удару все ще не було.

– Не пуцу! Не пуцу! – кричав Мирон. – Даремно гроиш! Я не боюсь тебе! Мусиш слухати мене! Адже бачиш, що я міг сперти тебе досі. І зіпру! І не пуцу! Вертай назад! На гори, на Діли! Не смій тут пускати!

Хлопець піднявся на коліна. Його лице горіло, очі горіли, в висках стукала кров, як молотами, віддих був прискорений, у грудях хрипіло щось, немовби й сам він двигав якийсь величезний тягар або боровся з кимось невидимим з крайнім напруженням усіх своїх сил.

Писк, клекіт, зойк у хмарі зробився ще дужчий. Ось-ось вона трісне, ось-ось сповниться велетнева погроза. Навіть вітер утих на хвилю. Блискавки над Ділом погасли. Була хвилина страшеного тривожного напруження в усій природі; все, що живе внизу, дерева, збіжжя і трави, звірі й люди стояли, тремтячи і запираючи в собі дух; голос дзвонів на далекій дзвіниці чувся тепер виразно, але не як сильна, переможна сила, а тільки як жалібне голосіння по помершій.

Та малий Мирон і тепер не подався. Він чув, що послабни він тепер, опусти руки, зниз голос, і найближча хвиля принесе спустошення на все село, і велетень зареочеться всею своєю величезною хавкою і засипле, погребе, розторочить усе життя довкола. Він чув, що його сили слабнуть, що руки й ноги у нього вже похололи як лід, що його груди здавлює щось, що якась холодна рука, мов кліщами, стискає його за горло, але він безмірним напруженням волі ще раз підняв голову догори, наставив оба кулаки проти хмари і, як міг найголосніше, кричав:

– На боки! На боки! На Радичів і на Панчужну! А тут не смій! Ані одного зеренця на ниви! Чуєш!

І в тій хвилі немов нараз знято таємничу печать із природи, немов відсунено невідомий замок, немов піднято запору! Заторохтіли громи, осліпили очі блискавки, що немов з усіх кінців світу рівночасно вдарили в середину градової хмари, і та хмара розділилася моментально надвоє, і страшенний вітер заревів та почав гнати одну її половину на Радичів, а одну на Панчужну – два ліси, що обмежали село від півдня і від півночі. Ще хвилина – і над Радичевом стояв величезний, щільно густий сірий стовп – се валилася на ліс градова туча. Ще хвиля – і із лісу почувся глухий стогін, тріск, хрускіт дерев, ломіт валених гілок, і зеленою курявою поніс вітер понад сим пеклом зелене листя, пооббиване з дерев. Малий Мирон затрусився. Щось спазматично захлипало в його горлі і зараз попустило. Його сили були вичерпані. Він, мов неживий, повалився на сіно, з його очей бризнули сльози, а з грудей видобувся непритомний сміх.

– Ха, ха, ха! Ха, ха, ха! А видиш! А видиш! Я дужчий від тебе! Ти таки послухав мене! Мусив послухати! Мусив піти туди, куди я велів! Ха, ха, ха! Ха, ха, ха!

Під рев вітру, клекіт граду над лісом і шум дощу над обором, при частих, але щораз дальших громових ударах ще чути було якийсь час отой різкий божевільний регіт знесиленого хлопця. Поки ще буря перейшла, він, з головою заритий у сіно, запав у глибокий сон.

V.

Вечоріло. Небо вже зовсім прочистилося, тільки далеко на сході стояла ще темна смуга хмари. Бурлила річка, котячи повні береги темно-жовтої, каламутної води.

Було холодно; від лісу віяло ледовими подихами: там насипало граду майже в коліно. Масу дерев поперевертало з ко-

рінням, а купи граду скрізь були перемішані з оббитим листям та обламаними гілками. Люди, ще бліді від перебутої тривоги, ходили по полях, хрестилися і дякували богу, що градова туча обминула їх ниви.

– Мироне! Мироне! – кликала Миронова мати, ходячи по саду та озираючися довкола почервонілими від плачу очима. Вона оббігала вже всі хати по селу, всі закамарки і всі сади; батько й інші домашні, затурбовані тим, що дитина не вернула ще перед бурею, і боячися, щоб вона не побігла в ліс та не попала там під град, порозбігалися по лісах, шукаючи Мирона. В хаті стояв сум, чяпіла по кутах глуха тривога. Всі сусіди також були затурбовані; деякі й собі пішли шукати хлопця, інші стояли на перелазах та вигонах, розмовляли або потішали затурбовану Миронову матір.

– Та не бійтеся, кумо, – говорила Василиха. – То ж не може бути, щоб він пішов у ліс.

– Рано ходив у Панчужну, – говорила мати. – Прийшов на обід, з'їв дещо, як той горобець, та й побіг. Ще питаю його: «Куди йдеш?» А він каже: «Купатися».

– Та там ходили діти до млинівки. І мій Андрусь ходив.

– Отож я й боюся, чи він від млинівки не пішов у Радичів.

– Ні, кумо! Андрусь казав, що від млинівки він вернув додому.

– Але ж дома ніхто не бачив його.

– А не шукали ви в stodolі, під оборогом? Може, запхався де в сіно та заснув.

– Та шукали хлопці. Скрізь по stodolі шукали. Нема. А під оборогом – або я знаю. Та й як би він дістався під оборіг? Там до нього й драбини нема приставленої.

– А йдіть, кумо, йдіть! Хлопець, як вивірка. Хіба йому багато треба, аби вилізти на оборіг. Ану, подивіться!

Миронова мати була ще молода молодиця, здорова й енергійна. Їй не треба було два рази говорити, особливо, коли діло йшло про її любого сина. Вона так само, як Мирон, вилізла по оборожині під оборіг і заглянула до середини.

– Ні, не видно нічого! – сказала вона напів до себе самої, а напів до Василихи, що стояла за плотом у своїм саду. І вже хотіла злазити вниз, коли, втім, щось немов торкнуло її вилізти зовсім на сіно і заглянути ближче. Вилізла і в тій хвилі побачила Мирона, який спав, заритий у сіні так, що здалека зовсім не можна було добачити його.

Мати аж перехрестилася, потім сіла на сіні біля сонного хлопця, відгорнула йому злегка сіно з-над голови і вдивлялася в зарум'янене лице дитини. В тій хвилі Мирон відкрив очі і побачив матір.

– Ах, то ви, мамо? – запитав він.

– Я, синку.

– А довго я спав?

– Уже сонічко заходить.

– Але то мені снилося!..

– Що, синку?

– Що над Ділом стояв велетень – чорний і страшний, – а потому почав вилазити з-за Ділу і хотів засипати градом усе наше село. І сердився страшенно.

– То, синку, справді туча була.

– Справді? І засипало поля градом?

– Ні, синку. Бог милував. Перегнало градову тучу, розірвало її надвоє. Одна часть висипалася на Радичів, а друга на Панчужну. Такої кари в лісі наробило, що глянути страшно. Не дай Боже, якби було се висипало на поля, то було би витовкло все до кореня.

Мирон усміхнувся якимось дивним сміхом.

– Се я зробив, мамо, – мовив він.

Мати глянула на нього зачудованими очима.

– Ти, синку? Що таке ти зробив?

– Я не пустив граду на ниви.

Мати всміхнулася якось маркітно.

– А се ти як зробив?

– Я боровся з тим велетнем.

– З яким велетнем?

– А з тим, що тяг із-за Ділу градову хмару. Я спинив його. Я накричав на нього. Він сердився страшенно, але не міг переперти мене.

Мати всміхнулася знов і повеселіла.

– Се ж тобі снилося, синку.

– І я так гадав, мамо, що снилося. Але коли справді була градова туча і коли справді град пішов на ліс, то се мені не снилося. Адить, я весь мокрий, так утомився. І руки мокрі зовсім, бо я держав їх виставлені на дощ.

– Пощо, синку?

– А якби я був сховав хоч одну, то він був би переміг мене.

Мати знов усміхнулася, але в її очах заблищали сльози. Вона притулила уста до Миронового чола і почула в ньому гарячку. Потім поцілувала хлопця і мовила:

– Добре, синку, добре. Але нікому не говори про се. І таткові не говори.

– Чому?

– Бо би татко дуже гризся.

– Я не хочу, аби татко гризлися.

– А ти ніколи більше під таку годину не виходи з хати.

– Чому?

– Недобре малим дітям бути самим серед таких страховищ.

– Але ж я не боявся, мамо.

– Добре, добре. Але міг перелякатися і вмерти зо страху. І тоді мама плакала б за тобою.

– Не треба, аби ви плакали.

– Ну, а тепер ходім до хати. Там десь татко вже з лісу вернув.

– А чого ж татко ходили в ліс?

– За тобою шукати.

– Ото, а я й не знав. А я сплю собі тут, як у колисці. А проте добре, що я був сьогодні під оборогом. Якби не я, то був би сьогодні град усі поля витовк.

Мати знов довго погляділа на сина. В її очах мигнула турбота. Вона боялася за здоров'я свого сина. Але разом з тим на дні її душі заklubився якийсь забобонний жах. Ану ж справді у хлопця якась особлива натура? Ану ж він має зв'язок із якимись надприродними силами? Не раз уже в розмовах з нею він закидав такі слова, що вона не то дивувалася, не то жахалася його. І тепер знов! Невже в його словах не хвороба, не гарячка, а якась правда, таємна, вища, недоступна їй?

Вона притисла Мирона до себе, перехрестила його і, цілуючи в розпалене чоло, мовила ще раз:

– Добре, синку, добре. Але пам'ятай, не говори про се нікому.

– Чому, мамо?

– Бо всі будуть із тебе сміятися. І тоді твоя мама буде також плакати.

– Ні, мамо! Не треба, аби ви плакали. Не буду говорити про се нікому.

І в якімось дивнім, святочнім настрої обоє, зразу хлопець, а потім мати, зізшли з обороту і мовчки пішли до хати.

Ivan Franko

POD SJENICOM¹

I.

Mali je Miron danas sretan. Nedjelja je. Nije mu rečeno da se danas brine o stoci, nisu ga poslali ni po snopove ni po sijeno ni na koji drugi posao kao za radnoga dana. Danas mu je zaista dan odmora. Ovo mu je tek drugi takav dan otkako se vratio iz grada, iz škole. I sretan je. Sve muke koje ga muče tijekom tjedna, na užarenu suncu ili za lošeg vremena dok obavlja posao koji često nadilazi njegovu dječju snagu, ionako iscrpljenu desetomjesečnim školskim brigama, sve to nestaje, sve se to zaboravlja. Pred sobom vidi samo ovu prekrasnu nedjelju, ovaj lijepi dan u kojem će ga svi ostaviti na miru. I sretan je.

Rano je iskočio iz kreveta, umio se, zgrabio komad kruha i potrčao u šumu. Za njega nema veće sreće od samotnog lutanja šumom... u zoru, nedjeljom, kad u njoj nema ni žive duše. Ona je njegova crkva. Osluškuje šum hrastova, treperi zajedno s listom jasike na tanašnoj

¹ *Sjenica* u hrvatskom jeziku ima nekoliko značenja, jedno od njih je i *zaštita*, *zaklon* u prenesenom, arhaičnom značenju (v. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: JAZU, 1956., s. v. *sjenica*, sv. XV., str. 156). U ovoj pripovijetki sjenica se odnosi na drvenu konstrukciju na četiri stupa s pokrovom koja služi za spremanje i čuvanje sijena od kiše ili nevremena, izvorna ukrajinska riječ oöopir / oboriğ dolazi od glagola оберегти / obereğty – zaštititi (op. prev.).

grančici, osjeća raskoš svakog cvijeta, svake travke koja se svija pod teretom dijamantne rosne ogrlice, pa se opet divi mističnom drhtaju tajanstvenog i nepoznatog što ga obuzima kada se osvrne na Dubok Ponor i na njegove strme stijene obrasle gustom šikarom i visokim drvećem; i kada s dna tog ponora nad njime zijeve gusta tmina i neki tajanstveni šum nečeg skrivenog na dnu te tmine – bilo da je to šušanj zmija koje se izvijaju na suhom lišću ili žubor malenog potočića što šumi i klokoće na dnu; svi ti nejasni osjećaji iz kojih se u ljudskoj duši rađa religija, prožimaju malenog Mirona u šumi za vrijeme takvih samotnih šetnji, oni su ti koji daju tu čudnovatu draž, tu čar kojom šuma obavlja njegovu dušu.

Premda je šuma velika i zauzima gotovo četvornu milju prostora, mali se Miron u njoj ne boji: on ovdje poznaje svaki jarak, svaki proplanak, svaki rov i svaku šumsku prosjeku; kao stare znance nedjeljom obilazi najbolje hrastove i neobično pognutu ucviljenu brezu koja cvili na vjetru kao kad dijete plače, i maleni izvorčić slane vode gdje često, skrivajući se među gustim jelama, satima promatra tankonoge srne s malenom prekrasnom lanadi koja se dolazi napojiti, ili rogatke jelene i buljooke zečice. A kad mu je dosta sjedenja, odlazi do jela, do poznatih mu mjesta obraslih gljivama, i nabravši ih mnoštvo i posloživši ih jednu kraj druge, uzima maleni nožić, sjeda pokraj njih na panj i počne ih čistiti veselo s njima govoreći:

– Oho, moj gospodinčiću! Kako si samo izrastao bijel i odozgo i odozdo! Mora da si tek sinoć iz zemlje izmigoljio. I korijen ti je zdrav zdravcat! To je lijepo. A vi, stari djedice! Što je bilo, nakanili ste se udvarati kad ste obod šešira tako u vis podigli? Aj, zločesta grančica! Pala vam je na glavu i kakav vam je samo ožiljak nanijela! A vidi mlade gospođice golubačice, sivkaste i okruglaste, poput tabakerice! A imate li pužića u sebi? Dakako da imate! Tu je, tu je! Još vam nije zlo učinio, tek se udobno smjestio. Heraus, Gricko! Gubi se odavde, nađi si neku otrovnicu!

Susjed Rjabina, koji je također ljubitelj ranih šumskih šetnji, jednom je prilikom začuo te razgovore malenog Mirona pa nije prestajao pričati o njemu. Po običaju bi često i, zapravo tek teoretski, pljuckao

(jer on zapravo nije pljuvao, tek je ponavljao tfu) dok bi ispuštao riječi kroz nos:

– Tfu-tfu, dovraga i sve! Hodam ja tako stazom kad najednom začujem nekakvo mrmljanje. Tfu-tfu, mislim si ja, što li je to? Je li to kakva zvijer ili možda kakva ptica... pomnije slušam: kao da di-jete čujem. Tfu-tfu! Možete si zamisliti, prošli su me žmarci od glave do pete! Ipak je to šuma, i još je rano, pa što bi dijete ovdje radilo? I to među takvim gustim jelama kroz koje tek da bi se lisica mogla provući. Tfu-tfu, dovraga i sve! I pođem jednom stazom – nemoguće se probiti, probam drugom – ni ovuda ne prođem. A ono u samom središtu, kao iza kakva plota, brblja i brblja. Sav sam se uplašio! Tfu, dovraga, da nije kakvo šumsko stvorenje. Mislim si: bježati ili bliže pogledati? Ma pogledat ću, bijeli je dan uokolo i sunašce sveto sjaj! Naćulim uši, a ono ljudskim jezikom zbori, kao da s nekim razgovara, ali drugi se glas ne čuje. Najednom začujem jednu grančicu kako se slama pa drugu – što god da je – na mene ide. Duša mi se bila sledila. Kad ono pogledam, zamislite, momčić, đak! Tfu-tfu, vrag ga odnio, dabogda uvijek živ i zdrav bio!

I danas je ranom zorom Miron bio u šumi, vratio se oko jedanaest sati, baš na ručak, a nakon što se naobjedovao, s nekoliko je dječaka iz susjedstva otrčao do mlinskog kanala na kupanje. Okupavši se, vratio se kući, prešao preko brvna rijeku, popeo se preko plota u svoj vrt i lagano se uspeo stazicom na maleni brežuljak, a onda dalje nastavio između gredica pomalo nakošena vrta pa ispod voćaka, i kako kroči, tako po običaju sam sa sobom razgovara:

– Dakle, ovako! Okupali smo se. I u šumi smo bili. Pronašli smo dvadeset i osam gljiva. Eh, još da nam je pronaći zrelu krušku. Ali ništa od toga, nećemo je naći! Kruške su još zelene. A dok su zelene, onda su još trpke. Jezik ti odrveni čim je zagrižeš. A nije ni sočna. Možeš je žvakati i žvakati, ali nakon toga je moraš ispljunuti. Pa čime ćemo se onda sada pozabaviti? Tamo su negdje dečki otrčali na pašnjak, igraju se lovice. Ali nešto mi se i ne trči. Bole me noge. Kako i ne bi, pa bio sam na staroj šumskoj prosjeci a odatle otišao na čistinu nedaleko Unjatiča. Tamo su maline bile veličanstvene!

Možda da još jednom pođem do malina? Ne, ipak ne želim, a i sada je tamo vjerojatno mnoštvo naroda! Ne, neću poći. Bole me noge. Bolje da mi lijepo ovako učinimo: popnemo se na sijeno pod sjenicu i ispružimo se. Tamo je hlad, svježije sijeno, nema muha, a pogled puca na sve strane. Tako ću i učiniti!

Izgovarajući te riječi, približio se tik do sjenice, koja je, natovarena svježim sijenom visine oko tri hvata, stajala nakraj vrta poput trbušastog bogataša koji je stavio svoj veliki šešir na glavu i udobno se, kao u širokom naslonjaču, smjestio između četiri stupa. Premda nije bilo naslonjenih ljestava, malenog Mirona to nije brinulo. Rukama je obuhvatio jedan od stupova i, zarivši svoje bose, ispucale noge u gusto zbijeno sijeno i hvatajući se rukama sve više i više, poput mačke što se penje po glatkom stablu, gotovo se u tren oka domogao vrha, a tamo šešir sjenice gotovo da se priljubio o sijeno (tako se to doimalo odozdo, ali se zapravo pokrov nalazio još lakat iznad sijenja). Vješt看 se pokretom odrazio od stupa i skočio u sredinu i već u prvom valu utonuo u svježije, meko, mirisno sijeno.

– Kako li je ovdje lijepo! Kako li je ovdje krasno! – umalo je vrisnuo mali Miron, – ali vrisnuo ipak nije. Još od malih nogu navikao je skrivati od ljudi svoje osjećaje, zato ni sada nije viknuo da ga netko ne bi čuo, tek je tiho, u po' glasa, promrmljao, izgovorio te riječi sebi u bradu i u tren oka umuknuo.

II.

Neko je vrijeme ležao poledice i promatrao. Nad njime se nadvila unutrašnjost sjenice, obično šibljе ukoso pričvršćeno u stupove uzdizalo se i spajalo pri vrhu, a poprijeko njih nalazile su se tanke prečkice od šumskog pruća, gdjegdje isprepletene slamom, a nad svim tim, odozgo, nadvio se debeli slamnati pokrov. I Miron se prisjeća kako je tatica tu sjenicu gradio te kako on, promatrajući njegov posao, nije prestajao postavljati svakojaka pitanja te kako mu je on s vremena na vrijeme odgovarao.

– A zašto, oče, stavljate krajeve stupova u vatru? Tako ste ih lijepo ogulili, a sad ih palite?

– Ne, sinko, ne palim ih, samo ih malo spaljujem pri vrhu. Taj će kraj stršati s vanjske strane pa da ne istrune.

– A kad se spali, zar neće istrnuti?

– Ne, sinko, trulež se za ugljen ne hvata.

– A zašto, oče, bušite ove rupe ukoso? I uopće nisu jednake, jedna je više a druga manje ukošena.

– Tako se to radi, sinko. Kad zabijemo u te rupe šiblje, ono se sa sva četiri stupa treba spojiti pri vrhu.

Miron se još uvijek u sebi prisjeća koliko ga se dojmila ta mudrost njegova oca pa se osmjehuje.

– Sa sve četiri strane! Ta to treba znati napraviti. A ja, kad odrastem, hoću li i ja znati tako graditi?

– Uči, sinko, i moći ćeš.

– I moći ću napraviti ovakvu sjenicu?

– Ne samo takvu, sinko. Ići ćeš u školu, uči ćeš toliko toga o čemu ja ne mogu ni sanjati i postat ćeš još vještiji od mene.

Mali Miron sklapa očice i na trenutak sanjari o tim nepoznatim čudesima koja mu je tata obećao, a potom opet pogledom prolazi po kosturu sjenice i po tom šiblju koje se sa svih strana svijeta, vođene tatinom mudrom mišlju, tako vješto i ravnomjerno spaja pri vrhu u jednoj točki.

„Ipak je to prava vještina!“, pomisli u sebi.

U tom trenutku pozornost mu privuče nekakav čudnovat glas. Najčešći zvukovi koji dopiru do njega pasji je lavež. Mukanje blaga oko kuće, kukurikanje pijetla, kriještanje svrake na kruški, sve mu to dopire do ušiju, ali mu ne remeti pozornost. Ali ovo, što je to bilo? Miron se pomiče po sijenu na južni rub sjenice i proviruje kroz procjep između sijena i pokrova na dvorište. Pred njim se pruža dobro mu poznati prizor: brdašce s vrtom koje gleda na južnu stranu, u podnožju protječe uska rječica, skrivena između dubokih obala, voda se sa sjenice ne vidi, tek rukohvat od malenih klada, pribijenih o dvije vrbe što s obje strane naklanjaju nad rijekom svoje bujne zamišljene

glave; zatim malene parcele vrtova s druge strane rijeke — konoplja pa kupus, kupus pa konoplja; iza njih je tek pokošena livada, tu i tamo još se vide snopovi, no većinom je to golo strnište, zapravo nije golo, nego sivozeleno jer već ga prekriva mlada, mekana otava. A još dalje, premda se sa sjenice doima sasvim blizu, poput debelih tamnozelenih zidina stoji Radičivska šuma. Na njezinu se opkopu mogu vidjeti pojedinačna stabla, poput bijele breze koja spušta dugu, podatnu kosu te kao da moli da se od nje isplete ljuljačka; ili debelog hrasta što grije na suncu svoje grane; ili tamo, u glibu, patuljaste johe što su se gusto stisnule jedna kraj druge poput pralja nad lokvama. Iako mu je sve to poznato i uobičajeno, ne može promatrati taj prizor a da se radosno ne osmjehuje, tako je lijep i privlačan pod tim vrelim, blještavim i jarkim zrakama srpanjskoga sunca. Ali glas, glas! Kakav to glas dopire do njegovih ušiju? Čini se da se nigdje, ni u selu ni na polju, ne čuje da tko viče, da klepa kosu (ta danas je nedjelja!) ili da pere rublje pa da Radičivska šuma tako odzvanja — jer jasno je da to ona svojim moćnim glasom progovara i iznova i iznova uzvikuje jednu te istu riječ koja se u Mironovim ušima doima kao:

– Rane! Rane! Rane!

Miron širom otvara oči, ćuli uši, gleda oko sebe, — ne, nema nikog niti se išta čuje što bi moglo ispuštati takav glas. A glas i dalje dopire iz Radičiva, dolijeću jasne riječi koje nisu izgovorila ni jedna usta, a odjekuju ih hrastovi i breze i grabovi:

– Rane! Rane! Rane!

Mirona obuzima jeza. Još jednom se osvrće uokolo, osluškuje, zaustavlja u sebi dah i napreže svoja čula kako bi dokučio što bi u selu moglo ispustiti takav glas i dovikivati slične riječi na koje bi šuma uzvraćala jekom. On dobro poznaje šumsku jeku i svjedočio joj je više od jednog puta stojeći u vrtu i vičući razne riječi prema Radičivskoj šumi... ali ništa mu nije jasno. Nije valjda da to sam Radičiv tako viče sred bijela dana pod vrelim suncem u podnevnoj tišini? I kakve to rane spominje? Riječi zvuče jasno, ali ne i strašno. Nije to krik ranjena čovjeka, nije ni jecaj, u njemu se ne čuje ni bol ni molba — to zapravo ni nije odjek ljudskog ili životinjskog krika.

To su monotoni, ritmični povici, poput zgusnute glazbe pretvorene u ljudske riječi, bez osjećaja, međutim čudnovato ganutljive u svojoj prividnoj ravnodušnosti i elementarnoj snazi...

– Ranel! Ranel! Ranel!

Nema sumnje! Radičiv uzvikuje ove riječi. Kao da se pospano proteže ispod sunčeva žara, žamori ih kroz san.

„O kakvim to ranama govori?“ – razmišlja mali Miron u blagom naletu mašte smatrajući Radičivsku šumu kakvim živim bićem. I njegova mu mašta slika prizor za prizorom teškog dugotrajnog odumiranja sred moćnog vala šumskoga života. Netko je tamo pod jednim hrastom naložio vatru i paljenjem mu nanio veliku rupu na njegovu živu tijelu, jer taj hrast boluje i polako odumire! A kolike su breze osakaćene nakon što su u proljeće na njima dubili rupe ne bi li se domogli njezina soka? A možda se Radičiv prisjeća svih onih srna, srndaća i divljih svinja što su prošle zime u njemu odstrijeljene? A možda plače za onom smrekovom šumom koja se lani osušila sred njega uslijed najezde crva?

Mirona obuzima jeza, kao da je našuo neku strašnu tajnu, kao da je u rano jutro zavirio u Dubok Ponor, ne, u neki daleko dublji bezdan, pun nepoznatih i zastrašujućih tajni i njegovo se dječjačko čelo mršti, a dječjačka duša spoznaje jedno od tih potresnih saznanja koja su u primitivnom čovječanstvu morala biti vrlo česta i vrlo snažna te su se slila u osjećaj vjerskog užasa pred onim nepojmljivim u prirodi koji je djetinja ljudska mašta pretvorila u ono nedokučivo što je izvan prirode i nad prirodom.

III.

U taj se tren začuo novi zvuk koji je primorao Mirona da obrati pozornost na drugu stranu. Sa zapada, iznad Dila¹, začula se grmljavina. Miron je pogledao u tom smjeru, a ono što je vidio pobudilo je

¹ planinski lanac, dio Beskida, Karpatskog gorja, što se prostire između Poljske i Ukrajine (op. prev.).

u njemu takvo zanimanje da nije tek mirno ležao, već se osovio na koljena, otpuzao preko sijena do zapadnog ruba sjenice te ponovno legao na trbuh, napravivši si u sijenu izdašnu prostranu udubinu s koje je mogao vrlo udobno promatrati.

Pred njim se pružao neusporedivo širi i veličanstveniji pogled od onoga s južne strane. I ovdje su se prostirali strmi voćnjaci i vrtovi sve do rijeke iza koje se također prostirao ravan i već pokošeni pašnjak, a iza pašnjaka, sve više i više, poput laganih valova, uzdizale su se oranice pružajući se poput šarenih pruga nad obzorom, nalikujući na divovske komade raznolike tkanine: žute, zelenosive, smeđe i plave, natkrivene ogromnim pokrivačem čiji se vrh završavao daleko, daleko i oku se doimao poput temelja ili postolja kakva kolosalnog zdanja. Bio je to Dil koji se poput golemog tamnoplavog zida sasvim strmo, monolitno, nedostupno i visoko, gotovo do samog neba, uzdizao nad tim poljima koja su nalikovala šahovnici. Bio je toliko dugačak da se protezao od jednog do drugog kraja obzora.

Njegovi gornji obrisi, blago valoviti, jarko su se urezivali u prečistu nebesku modrinu, iako se i on sam uzvisivao nad cijelim krajolikom poput golema komada te iste modrine, samo gušće, nekako teže i tamnije. Tek na jednom mjestu, gdje se nad granicom tog plavetnila, između njega i neba, uzdizao sivozeleni komad, goli planinski pašnjak Greben-gora, upravo je tamo, nad tim pašnjakom, stajalo to što je toliko zaokupljalo Mironovu pozornost.

Bila je to divovska glava, ne mnogo manja od same Greben-gore, glava na dugu debelu vratu, koja se, tako se doimalo, pružala iza planine, i niti je sa zanimanjem ni s nekim životinjskim zadovoljstvom pogledavala dolje na sela, doline, na šume u podnožju, nego je upravo svoje goleme očurine usmjerila ravno na sjenicu pod kojom je ležao Miron.

Sad ju je prepoznao. Prepoznao joj je i oči i nos koji je bio veći od tornja gradske vijećnice u Drogobiču, i nisko čelo, kao prakljačom istučeno, i guste tamne kovrče što su se rasule na sve strane, i debele, nadasve široke usne tog čudovišta koje su se razvukle u podao osmi-jeh. Učinilo mu se da mu div namiguje kao starom znancu pa mu je

uzvratio osmijehom. Nije se ni najmanje bojao, naprotiv, veselile su ga i njegove široke usne i duguljasti nos i razbarušene kovrče.

– Aha, to je vjerojatno jedan od onih divova koji je stajao pod Dilom kad je drugomu divu u Radičivu sjekiru dodao, – reče Miron sam za sebe. – E pa hajde, kume, izađi iza planine, pokaži što znaš.

I doista, kao da se na dječakovu zapovijed divova glava pomakla. Naravno, ne kao što to ljudi čine. S njome se nešto takvo počelo zbivati da mali Miron nije ni na tren skidao pogled s nje, čak se i grohotom nasmijao. Nosurda se na toj glavi iskrivila, jedno oko odletjelo joj uvis, a drugo nekamo ustranu, usne su joj se raširile i počele se sve više otvarati, a između njih ukazao se crveni jezik koji se počeo sve jače i jače plaziti tako da je visio sve niže i niže, kao da je nakanio liznuti čitavu šumu Greben-gore.

– Ha, ha, ha! Ha, ha, ha! – grohotom se nasmije Miron – Baš si se dotjerao! Ali kamo ćeš, ludo? Sakrij tu svoju jezičinu, sakrij!

I doista, div kao da se posramio i nekako tako neprimjetno sakri svoj crveni jezik da Miron to ni ne primijeti. Njegovu je pozornost već privuklo nešto drugo – divove uši! Koji tren prije, gotovo da ni nisu bile vidljive, a sada su najednom počele rasti. Rastu i rastu ravno uvis poput dva debela stupa, poput dva golema roga, a sada se već doimaju poput dva jedra, široka i ogromna. I divove se kovrče narogušiše i također počеше rasti, širiti se i lomiti, otkidati se na komadiće poput hrpica sijena što ih bijesni vjetar otkida. Mali Miron sve to promatra i smije se, smije se od sveg srca!

– Dobro i? Zašto si stao? – veselo je vikao divu. – Zašto ne izlaziš? Zašto ležiš na mjestu i šepuriš se? Izađi cijeli! Pokaži se! Ili me se možda bojiš?

Posljednje riječi oteše se Mironu nekako neočekivano pa su u tren oka povukle za sobom čitav niz misli, bolje reći predodžbi. Jer zaista, div kao da je zastao i zagledao se u njega svojim golemim očima, a sada, nakon jedva čujnih Mironovih riječi, opet se nad Dilom začuo prigušeni žamor.

– Oho, ljutiš se! – poviče Miron još uvijek u veselom raspoloženju. – Azašto se ljutiš? Ne skrivaj se iza Dila! Pokaži mi se pred očima!

U tom trenu divova glava kao da je uistinu oživjela. Nezgrapnim i vrlo komičnim pokretom nagnula se na jednu a zatim na drugu stranu, vrat diva počeo se izduživati, a ispod njega se pojaviše ogromna ramena poput kolosalnog zida što je zauzeo četvrtinu čitava Dila, i ta se ramena počeo širiti dalje... dalje iznad granice Dila, a glava koja mu je rasla sve više i više, kao da se iznova i iznova kolebala, nadi-mala i naginjala čas u jednu, čas u drugu stranu. Miron nije skidao pogled s tog čudnovatog prizora pa se smijao još i jače nego prije.

– Ujko! – vikao je plješčući dlanom o dlan. – Što ti je? Spremaš se za ples? Ili si se možda opio? Znaš li na koga me podsjećaš? Na onog radnika naftaša koji je pijan bio hodao i plesao po Borislavskom putu u Drogobiču. Na putu blato do koljena, rijetko i crno poput smole, a on gaca i gaca čas po jednoj, čas po drugoj strani ulice, rukama zamahuje, glavu jedva drži, baš kao i ti, široka i slinava usta otvara i iz sve snage plesnu pjesmu reve:

Zasviraj mi: tadrítom!
Daj još jednom: tadrítom!
Zasviraj mi hópá-cupá
Daj još jednom: tadrítom!

– Ha, ha, ha! Ujko! Možda bi i ti tako zaplesao? Možda bi je i ti zapjevao? Ta hajde, zapjevaj samo!

– Vurrr! – zatutnja ponad Dila, i sasvim lagano, pomalo bojažljivo, taj je tutanj preuzela Radičivska šuma i poput lopte odbacila ga preko doline Mironu pod sjenicu. Dječak se nije uplašio, ali mu smijeh utihne te počeo pomnije promatrati glavu tog golemog ujka. Glava mu se već toliko razrasla da je se više nije moglo prepoznati, čak i uz živu i rasplamsalu Mironovu maštu. Nad Dilom se pretvorila u golem tamnoplavi stup, a njezine kovrče poput bijelih ravnih pramenova prekrile su već pola neba i upravo dopirale do sunca. Samo su još dvije točke odražavale lik glave: to su bile divove oči. Sada se više nisu nadvijale nad Dilom, nego sasvim blizu, nad gornjim krajem sela, i teško je reći jesu li se od sunca ili od neke un-

utarnje vatre, ispunile purpurnim sjajem, vrteći se na mjestu kao dva vatrena kotača, i Mironu se učini da ga promatraju s nekom divljom zlobom. Nije se više mogao smijati, ali njegov veseli humor još ga nije bio posve minuo pa je još jednom podigao glas na diva:

– Što je, ujko, ljutiš li se? Zar sam te uvrijedio? Pa nisam ti rekao ružne riječi. Aako ne želiš plesati, ja te neću siliti. Možda bi radije zasvirao? Ha?

Kao odgovor na to pitanje s vrha Dila odjekne snažna grmljavina. I Radičiv i Pančužna i daljnje šume odjeknuše u taj čas snažnim hukom. I huk taj probudi u jarugama neku novu silu. Poput divlje zvijeri iz jazbine uzdigne se bujni vjetar i zašumi, zahuči, zahuji u šumama, zajeca na strmim obalama rijeke, prokotrlja se po sjenokošama poput prašine razbacanog sijena iz stogova, a putem koji se protezao između polja, uzdigne se prema nebu u obliku sivožutih oblaka prašine. I kao da se u jednom trenu promijenio čitav vidokrug. Oblaci ugasiše sunce, ugasiše se i purpurne oči divove, nestade i istočna, dosad još vedra i nasmijana polovica neba, nestade i privid diva; taman i težak oblak prekri cijelo nebo, a ponad Dila, niže tog oblaka, potrčase golemi sivi konji na istok, svi na istok, brzo, brzo! Isprva pojedinačno, zatim u redovima, a potom u čitavim krdima. Pretrčase čitavo nebo u nekoliko minuta i sakriše se tamo negdje iza šume, a iza prvog krda dojuri iza Dila drugo, a onda i treće. Vihor im je češljao grive po nebu, stotine kopita kročile su nebeskim putem, a ispod tih kopita prskale su debele, hladne kapljice vode, isprva rijetke, a potom sve gušće. Nekoliko tih kapi palo je Mironu na lice koje se bilo nagnulo izvan sjenice. Kapi su se doimale poput strijela koje je nevidljivi gorostas uperio u njega. Prenuo se. Jasno je osjetio da se div na njega ljuti, da mu nečime prijeti, svojom bukom i hujanjem, i jaukom kojim doziva upomoć neke strašne sile. Vjetar se uvuče pod sjenicu, poče čupati sijeno oko Mirona, čak i zapuše nekim ledenohladnim strujanjem na dječakova razdrljena prsa. Od tog je daha zadržtao cijelim tijelom, malo se odmaknuo od ruba sjenice, skutrio se, ukopavajući se dublje u sijeno, ali ipak i dalje ne skidajući pogled sa zapada. Više se nije vidjela ni Greben-gora ni Dil. Činilo se

da se div već čitav prebacio na ovu stranu Dila te prsima zalegao na Podgorje. No nad planinom je sada odzvanjala neprestana prigušena tutnjava, kao da netko nad njome istovaruje velike hrpe smrvljenog kamena. Div je preko Dila premještao svoj pozamašan trbuh, noseći uništenje i propast, kako bi istresao njegov sadržaj na plodne njive i nepožnjevene usjeve plodonosnog Podgorja.

Miron je sav drhtao. Trljao je dlanovima vrelo čelo, kao da se silio shvatiti što se to ovdje zbiva i kamo to sve vodi.

IV.

Malo pomalo prizor se promijenio.

Još uvijek su nad Dilom u valovima sijevale crvene munje, kao da su se neke nevidljive ruke međusobno dobacivale užarenim željeznim kopljima. I sada se odjednom smračilo. Nebo su prekrile debele zavjese, a nad sjenicu se spustio gotovo mrkli mrak. Ali u tom je času neka ljutita ruka razderala zavjesu s jednog kraja neba na drugi i obasula čitavu zemlju strašnom zasljepljujućom svjetlošću. I kao da se istovremeno prolomilo na stotine gromova, na tisuće topovskih pucanja. Sva se zemlja zatresla. I Mironu se učini da je sjenica sa sijenom i s potpornim stupovima prestravljeno poskočila dva metra iznad zemlje pa odmah potom zasjela na svoje mjesto, ali u stanju da se već idućeg trena stropošta na stranu. Tutanj je bio toliko zastrašujući da se doimalo kao da su Radičivska i Pančužna šuma zaboravile da imaju jezik u ustima, kao da su zanijemjele pa se nisu odazivale svojom uobičajenom jekom, možda nisu mogle ispustiti tako snažan glas. Tek su se daleke planine u okolici Popela i Borislava odazvale i orile dugom prijetećom grmljavinom.

Ali nakon prvog udara brzo je uslijedio drugi, pa i treći. Munje su s različitih strana prodirale u unutrašnjost neba, baš do tog mjesta ispod kojeg je stajala sjenica. Vihor je rušio na zemlju stvari, lomio grane drveća, fjukao s pomoću vrbovog pruća kraj sjenice te se činilo da se svojim snažnim ramenima naslanja na sijeno i stupove sjenice

ne bi li je prevrnuo ili joj barem otpuhao šešir. Posvuda u prirodi nastao je nečuvjeni nemir, graja, buka, tresak i lom. Miron je ležao na sijenu, ništa nije ni čuo ni vidio, samo je razrogačio oči, prekrivao dlanovima uši, pokušavajući se nečega dosjetiti.

Nije se bojao smrti niti mu se glavom vrzmala pomisao da bi svakog trena grom mogao udariti u sjenicu i usmrтитi ga. Nije se bojao ni huke oluje ni grmljavine gromova ni prizora te bijesne stihije jer ništa mu od toga nije bilo strano, sve je to već više puta gledao svojim očima. Nije se bojao ni biti sam sred tog bjesomučnog plesa prirode, volio je samoću i nije mu bilo prvi put da se zatekao sam na kiši pod gromovima. Međutim, nešto kao da ga je iznutra morilo, nešto mu je teško izjedalo dušu, stajalo mu u grlu, gušilo ga poput nasilno suzdržanog kašlja ili suspregnutih suza. Glava mu je radila punom parom, um mu se mučio da se nečega dosjeti, ali čega točno – nije se mogao sjetiti, grčio se i napinjavao poput živog čovjeka s kamenom oko vrata. Aužas mu je sve više pritiskao prsa, kosa mu se na glavi rogušila, a hladan znoj oblijevao mu dječjačko čelo.

– Što sam to imao?... Što sam to imao?... gundrala su mu nesvesno usta dok su mu dlanovi što je jače moguće pritiskali uši da ne oglušne od bjesomučne tutnjave gromova i huka oluje.

Sve dok mu nova munja – koja je rasparala utrobu tame i gorostasnim cik-cak potezom udarila u Radičivsku šumu te se na licu mjesta rasplinula uz zaglušujuću tutnjavu kao da je netko s neizmjernih visina sasuo stotinu kola svakojakog željeza na stakleno gumno – sve dok mu ta munja nije pomogla njegovoj predodžbi. Odjednom je shvatio čega se boji, shvatio je što znači ta zaglušujuća tutnjava u oblaku koja je groznija i teža od praska grmljavine i hućanja oluje, i što znači taj nježan zvon koji se jedva jedvice probijao do njegova sluha kroz sveopći metež pobješnjele prirode, to zveckanje koje je podsjećalo na zlatnu mušicu što se kopreca u paučini: to je bio zvuk zvôna koja su zvonila na uzbunu, zvonila ne bi li otjerala tuču, i taj se zvuk sada, u usporedbi s tom divovskom glazbom u prirodi, doimao poput brundanja drombulje naspram moćnog orkestra. Miron je odjednom sve to shvatio. Munja mu je jasno pokazala široka polja

pokrivena gotovo zreloom raži, klasastom pšenicom, zobi, djetelinom, sjenokoše obrasle travom, i sve to što se pod mahnitim udarima vjeha priljubljuje uz zemlju, svija se, klanja, moli i preklinje:

– Poštedi nas! Poštedi nas!

I njegova mu mašta već predočuje zastrašujućeg gorostasa koji se tamo gore zlokobno mršti i mrgodi te se smije svojim kolosalnim grohotom od kojeg se planine Dila tresu na svojim vjekovječnim ognjištima. Div urliče svojim strašnim glasom:

– Ha, ha, ha! Eto vam sad! Eto vam sad!

Glas posvećenih zvona zamire u zveketu tog neizmjernog mnoštva smrvljena leda što se poput planina primiče u tom tamno-sivom oblaku; ne, zvona neće moći zaustaviti gorostasa. Miron osjeća da preostaje još samo tren, još jedan udar groma i brana će se otvoriti, zagrmjet će kobna tuča, zemlja će zajecati i sve što na njoj živi ničice će pasti, sva ljepota i radost na njoj strovalit će se u kaljužu poput ranjenih ptica... i djetinje mu se srce zaustavlja, glava mu bubri, u očima mu se žare vatrene iskre, i on, nesvjesno, u nekom stanju egzaltacije, hysterije, ludila, pruža obje ruke preko ruba sjenice i više iz sve snage:

– Da se nisi usudio! Da se nisi usudio! Ovdje ti nije mjesto!

Umjesto očekivane zastrašujuće grmljavine, koja je trebala biti početak propasti, čuje se samo prigušeno gundanje, ljutita rika diva.

– Da se nisi usudio! Kažem ti, da se nisi usudio! Ovdje ti nije mjesto! – više mali Miron i prijeteci diže šake.

Vjetar na obalama rijeke fijuče, huče, zavija kao da se ljuti.

– Ne, neću te pustiti! Da se nisi usudio ovdje prosuti! Neću te pustiti! – više Miron kao pomahnitao.

Nad Dilom se nadmeće štropot. Doima se kao da se nagomilana rušilačka materija u divu napinje, pritišće ga, a on se svija i stenje pod njezinom težinom.

– Da se nisi usudio ovdje! Vрати se odakle si došao! Nad Dil, nad provalije! Ovamo te neću pustiti! – Miron ne prestaje vikati.

U oblaku koji više nije bio nad Dilom, nego ovdje, Mironu gotovo nad glavom, začula se strašna grmljavina i štropot. Munje su nad

Dilom parale nebo. Oblak je postajao sve gušći, visio je nad zemljom, postajao sve teži; činilo se kao da ga pritišće neki strašan teret, ali i da ga nešto s neviđenom snagom pridržava odozdo i samo što ga neće pustiti... teret će tada pasti na zemlju i rasuti se, sve živo smrvit će u prah. Doimalo se kao da u tom oblaku čudnovati glasovi vrište, cvile, hropću i urlaju, ali odlučujućeg, kobnog udarca ipak još nije bilo.

– Neću te pustiti! Neću te pustiti! – vikao je Miron. – Uzalud mi prijetiš! Ne bojim te se! Moraš me poslušati! Uostalom, vidiš da sam te dosad uspio obuzdati. I obuzdat ću te! I neću te pustiti! Vraćaj se nazad! U planine, u Dil! Da se nisi usudio prosuti ovdje!

Dječak se osovio na koljena. Lice mu je gorjelo, oči su mu gorjele, krv mu je udarala u sljepoočnicama poput čekića, dah mu je bio ubrzan, nešto mu je šištalalo u prsima, kao da je i sam nosio neki golemi teret ili se zadnjim atomima snage, čitavim svojim bićem, borio protiv nekog nevidljivog.

Huka, buka i krik u oblaku postadoše još snažniji. Samo što ne bukne, još tren i ostvarit će se prijetnja golema diva. Čak je i vjetar na tren utihnuo. Munje nad Dilom ugasnuše. Čitavu je prirodu obuzeo trenutak strašne tjeskobne napetosti; sve što je živjelo u podnožju – drveće, žito i trava, životinje i ljudi – sve je zastalo u drhtaju ostajući bez daha; zvuk zvona što je dopirao s udaljena zvonika sada se jasno čuo, ali ne poput moćne, pobjedničke sile, nego tek kao žalosno naričanje za pokojnicima.

Ali mali Miron ni u tom trenu nije posustajao. Osjećao je da ako se sada opusti, spusti ruke, utiša glas, da će već u idućem trenu čitavo selo zadesiti propast, div će zaurlati svojim golemim punim ustima i zasuti, pokopati i smrviti sav život uokolo. Osjetio je da gubi snagu, da su mu ruke i noge već hladne kao led, da mu nešto steže grudi, da mu neka hladna ruka, poput kliješta, steže grlo, ali on je i dalje beskrajnomo snagom volje još je jednom podigao glavu, podigao obje šake prema oblaku i viknuo što je glasnije mogao:

– U stranu! U stranu! Na Radičiv i na Pančužnu! A ovdje da se nisi usudio! Ni jednog zrnca da nisi prosuo po njivama! Čuješ li!

I u tom trenu, kao da je u hipu skinut tajanstveni pečat s prirode, kao da je otključan nepoznati lokot, kao da je povučen zasun! Zagrmješe gromovi, oči se zaslijepiše od munja koje kao da su u isti tren udarile sa svih strana svijeta u sredinu gradonosnog oblaka i taj se oblak u trenu raspolovi na dva dijela, a strašni vjetar zaurla i počeo goniti jednu polovicu prema Radičivu, a druga prema Pančužni – prema dvjema šumama koje su okruživale selo s juga i sa sjevera. Za tren je iznad Radičiva stajao golemi, posve gusti sivi stup, to se na šumu svalio oblak s tučom. Za tren se iz šume začuo prigušeni jecaj, huka, pucanje drveća, slamanje grana, poput zelene prašine podigao je vjetar nad ovim paklom zeleno lišće otpalo s drveća. Mali se Miron strese. Nešto ga je grčevito stegnulo u grlu i pustilo ga u trenu. Snaga mu je bila iscrpljena. Srušio se na sijeno kao mrtav, iz očiju mu briznuše suze, a iz grudi mu se izvuče nesvjestan smijeh.

– Ha, ha, ha! ha, ha, ha! Vidiš! Vidiš! Jači sam od tebe! Ipak si mi se pokorio! Morao si me poslušati! Morao si otići onamo kamo sam ti zapovjedio! Ha, ha, ha! Ha, ha, ha!

Uz zavijanje vjetra, hućanje tuče nad šumom i žagorom kiše nad sjenicom, uz česte ali sve udaljenije udare gromova, još se neko vrijeme mogao čuti gromki, pomahnitao grohot iscrpljena dječaka. Kad je oluja prošla, glavom zarivenom u sijenu, utonuo je u dubok san.

V.

Spuštala se večer. Nebo se već posve razvedrilo, samo je još daleko na istoku stajao taman oblak u obliku pruge. Rijeka je šumila i bujala, valjajući obalom mnoštvo tamnožute, mutne vode. Bilo je hladno; iz šume je dopirao ledeni dašak: leda je bilo gotovo do koljena. Mnoštvo stabala bilo je iščupano s korijenjem, a hrpe leda posvuda su bile pomiješane s otrgnutim lišćem i slomljenim granama. Ljudi, još blijedi od proživljenog straha, hodali su poljima, križali se i zahvaljivali Bogu što je oblak s tučom zaobišao njihove njive.

– Mirone! Mirone! – dozivala ga je majka hodajući vrtom i osvrćući se uokolo sebe očima pocrvenjelima od plača. Već je trkom obišla sve kuće u selu, sve zakutke i sve vrtove; otac i ostali domaći, zabrinuti jer se dijete nije vratilo prije oluje i bojeći se da nije pobjeglo u šumu i da ga tamo nije zatekla tuča, rastrčali su se po šumi tražeći Mirona. U kući je carevala tuga, prigušeni nemir skutrio se u zakucima. Zabrinuli su se bili i svi susjedi; neki su i sami pošli tražiti dječaka, drugi su pak stajali na ogradama i pašnjacima, razgovarali ili tješili zabrinutu Mironovu majku.

– Ne bojte se, kumo – reče Vasiliha. – Nije on otišao u šumu. Nikako nije.

– Rano je otišao u Pančužnu, – pripovijedala je njegova majka. – Došao je na ručak, nešto zacvrkutao kao vrabac, i otrčao. Još ga pitam: „Kamo ćeš?“ A on kaže: „Na kupanje.“

– Ta i ostala su djeca išla do mlinskog kanala. I moj je Andrus išao s njima.

– Zbog toga se i bojim, da nije otamo otišao u Radičivsku šumu.

– Ne, kumo! Andrus je rekao da se s kanala vratio kući.

– Ali kod kuće ga nitko nije vidio.

– Ajeste li pogledali u štagalj i pod sjenicu? Možda se negdje ušuškao u sijenu i zaspao.

– Tražili su ga tamo dečki. Cijeli su štagalj pretražili. Nije ga bilo. A pod sjenicu, ta ni sama ne znam. A i kako bi tamo dospio? Na njoj nema ni ljestava da se njima popne.

– Provjerite, kumo, samo provjerite! Dečkić je poput vjeverice. Ne treba njemu puno da se uspe na sjenicu. Samo pogledajte!

Mironova je majka bila još mlada snaha, zdrava, u naponu snage. Nije joj trebalo dva puta reći, posebice kad je u pitanju njezin voljeni sinak. I ona se, poput Mirona, potpornim stupom popela pod sjenicu i bacila pogled u sredinu.

– Ne, ništa se ne vidi! – reče više sebi u bradu negoli Vasilihi koja je stajala iza plota u svom vrtu. I već se bila spremna spuštati kad ju je nešto natjeralo da se popne na sam vrh kupa i pogleda izbliza. Pope se i u tom trenu vidje Mirona koji je spavao zariven u sijenu tako da ga se izdaleka ni nije moglo vidjeti.

Majka se prekriži od sreće, sjede na sijeno pokraj usnula dječaka, skine mu lagano ono malo sijena s glave i zagleda se u rumeno djetetovo lice. U taj čas Miron otvori oči i ugleda majku.

– Ah, to ste vi, mama? – upita.

– Ja sam, sinko.

– Jesam li dugo spavao?

– Već i sunašće zalazi.

– Mora da je sve to bio san!...

– A što to, sinko?

– Da je iznad Dila stajao div – crn i strašan – a onda se počeo izvlačiti iza Dila i htio je cijelo naše selo tučom zasuti. I bio je strašno ljut.

– Bio je to, sinko, pravi olujni oblak.

– Zaista? I polja je zasuo tučom?

– Ne, sinko. Bog nam se smilovao. Otjerao je oblak s tučom, raspolovio ga. Jedan se dio slio na Radičiv, a drugi na Pančužnu. Takvu je štetu tuča nanijela šumi da je strašno i gledati. Ne daj, Bože da se sasulo po poljima, sve bi potuklo do korijena.

Miron se nasmiješio nekim čudnovatim osmijehom.

– To sam ja učinio, mama. – reče.

Majka ga pogleda začuđenim očima.

– Ti, sine? A što si to učinio?

– Nisam dopustio tuči da pada na polja.

– Majka se nasmiješi pomalo tužno.

– Akako si to izveo?

– Borio sam se s tim divom.

– S kojim divom?

– S tim što je iza Dila dovlačio oblak s tučom. Zaustavio sam ga, vikao sam na njega. Strašno se ljutio, ali nije me mogao svladati.

Majka se opet nasmiješi i oraspoloži.

– To si sanjao, sinko.

– I ja sam mislio da je to san, mama. A li ako se zaista nad nama nadvio oblak s tučom i ako je zaista tuča udarila u šumu, tad to nisam sanjao. Pogledajte, moka sam skroz naskroz koliko sam se umorio. I ruke su mi potpuno mokre jer sam ih držao nasuprot kiši.

– A zašto, sinko?

– Da sam sklonio samo jednu, porazio bi me.

Majka se opet nasmiješi, ali u očima joj zablistaše suze. Prisloni usne na Mironovo čelo i osjeti da ga trese groznica. Zatim poljubi dječaka i reče:

– Dobro, sinko, dobro. Ali nikome o tome ne govori. Ni tati ništa ne govori.

– Zašto?

– Zato što bi se tata zabrinuo.

– Ne želim da se tata brine.

– I da nikad više nisi izlazio iz kuće kad je takvo nevrijeme.

– Zašto?

– Nije dobro da mala djeca budu sama sred takvih strahota.

– Ali ja se nisam bojao, mama.

– Dobro, dobro. Ali mogao si se uplašiti i umrijeti od straha. I onda bi mama plakala za tobom.

– Ne trebate plakati.

– U redu, podimo sada kući. Tata se već sigurno vratio iz šume.

– A zašto je tata išao u šumu?

– Išao te tražiti.

– Aja to nisam znao. A ja spavam ovdje kao u kolijevci. Ali dobro je da sam danas bio pod sjenicom. Da nije bilo mene, tuča bi danas potukla sva polja.

Mati opet pogleda sina dugim pogledom. U očima joj bljesnu zabrinutost. Bojala se za sinovo zdravlje. Ali u isti čas nekakav praznovjerni užas sklupčao joj se na dnu duše. Zar je dječak zaista neke posebne čudi? Jesu li ga spopale kakve nadnaravne sile? Više je puta u razgovoru s njom znao izgovoriti takve riječi da je bila i iznenađena i prestravljena. I sada opet! Nije valjda da to iz njega ne progovara bolest, ne progovara groznica, nego kakva istina... tajanstvena, viša, njoj nedokučiva?

Pritisne Mirona uza se, blagoslovi ga i ljubeći mu vrelo čelo još jednom reče:

– Dobro, sinko, dobro. Ali upamti, nikome o ovome ne govori.

– A zašto, mama?

– Jer će ti se svi smijati. A onda će i tvoja mama plakati.

– Ne, mama! Ne trebate plakati. Nikome o tome neću govoriti.

I u nekakvom čudnovatom, svečanom raspoloženju, oboje, prvo dječak, a onda i majka, sidoše sa sjenice i šutke odoše u kuću.

Lavov, od 18. do 22. siječnja 1905.

S ukrajinskog preveo Domagoj Kliček

Оповідання Івана Франка «Під оборогом»: фольклорний код твору

Одним із найбільш знаних творів малої прози Івана Франка є оповідання «Під оборогом». Історія хлопчини, який у нерівній «боротьбі» долає градову хмару, стала хрестоматійною, а тому неодноразово потрапляла у поле дослідницької уваги. Літературознавці досить ґрунтовно проаналізували цей твір письменника, відзначивши і естетичний потенціал, і розлогі змістові пласти, глибокі сенси, що їх закладено у короткому художньому полотні.

«Під оборгом» займає особливе місце у Франковому циклі оповідань про дитинство. Художній світ цього майстерверка зіткано не лише зі спогадової нитки, а й густо помережено добрим знанням народних традицій, оздоблено барвистими візерунками фольклорного слова.

Франків шедевр з'явився не випадково. Його написання зумовлене успішним поєднанням низки чинників. Передусім, варто відзначити, що на початку 1900-х років провідним у прозових писаннях І. Франка утвердився автобіографічно-спогадовий тематичний струміль. У цей період з-під пера майстра вийшли такі твори, як «У кузні» (1902), «У столярні» (1902), «Гірчичне зерно» (1903) та інші, що сформували своєрідний художньо-мемуарний цикл з провідним мотивом «світ дитячих вражень» і «формування неординарної особистості». Микола Легкий, ав-

тор узагальнюючого монографічного дослідження про художню прозу І. Франка, potwierджуючи переважання «автотематизму» у творчості письменника на початку ХХ ст., зазначав: «зрілий Франко у прозовій творчості часто повертається до днів дитинства, до юности, з теплою згадує рідний дім, домашній оборіг, батьківську кузню, столярню “цьоці” Кошицької, добрих учителів “нормальної” школи та Дрогобицької гімназії»¹. Не викликає жодного сумніву, що саме цей тематичний заряд домінує в оповіданні «Під оборогом». Твір з'явився друком саме в період особливих, наснажених спогадовим наративом, творчих змагань письменника, і увійшов до збірки «На лоні природи і інші оповідання» (1905). Варто нагадати, що 1905 р. – це не лише рік написання «Під оборогом», це також рік створення «Мойсея», рік творчого Zenіту письменника, рік його духовного та фізичного акме.

Роком раніше, у серпні-вересні 1904 р., І. Франко разом із Федором Вовком, Зеноном Кузелею та Павлом Рябковим взяв участь у досить тривалій і вельми продуктивній експедиції на Бойківщину². Цікавий, але далеко не повний (за зізнаннями самого автора) звіт про проведену роботу І. Франко виклав у статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину». Студію було надруковано німецькою мовою у віденському журналі «Zeitschrift für österreichische Volkskunde». Докладне висвітлення етнографічних особливостей малої батьківщини дало змогу дослідникові зануритися у неповторну атмосферу рідного закутка, знову відчувати силу отчої землі, пригадати чарівний світ дитинства. Повернувшись у традиційний бойківський побут у селі Мшанець та інших населених пунктах досліджуваного етнографічного регіону, І. Франко по-особливому живо сприймав реалії, які ще з малих літ закарбувалися у його феноменальній пам'яті. Чимало

¹ Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, реценція в критиці. – Львів, 2021. – С. 440.

² Про пербіг експедиції та її здобутки докладно викладено у статті Михайла Глушка «Перша комплексна наукова експедиція українських народознавців» (Народна творчість та етнологія. – Київ, 2019. – № 5 (381). – С. 11–25).

місця у праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину» автор відвів для опису своєрідних господарських будівель, які місцеві мешканці називають оборогами. Дослідник не тільки докладно описав вигляд цієї простої, однак вельми функціональної споруди, а й запропонував покрокову інструкцію зі зведення оборогу.

Написання розлогого етнографічного коментаря про цю поширену у гірських районах Бойківщини господарську будівлю І. Франко пояснював браком належних наукових праць відповідної тематики. Він зокрема був подивований, чому не обмовився жодним словом про оборіг як впізнаваний атрибут гірського обійстя Володимир Шухевич у корпусі «Гуцульщина», а примітку професора Раймунда Фрідріха Кайндля, який опис оборогу збув фразою «складається з рухомого даху на чотирьох прямих стовпах», вважав занадто загальною, такою, що «дає дуже нечітке уявлення про предмет» [т. 36, с. 75]¹. Заповнюючи очевидну прогадину в етнографічних студіях, І. Франко зі знанням справи витлумачив процес будівництва оборогу, охарактеризував особливості функціонування, докладно описав елементи конструкції. «Із дубових, товщиною в руку, добре висушених колод обтісують бруси від 3 до 4 м завдовжки; у двох на обох кінцях роблять довгасті отвори, немов вушко в голці, інші дві на обох кінцях відповідно зарізають і просвердлюють дірки. Потім складають їх у квадрат і в усі плоскі кінці забивають дерев'яні кілочки. Далі верхні внутрішні краї дещо стісують і в них висвердлюють на відстані від 15 до 20 см грубим свердлом скісні отвори завглибшки на палець, так щоб вони всі вказували на спільний центр. В ці отвори вкладають гладкі, прямі завдовжки 2–3 м і досить товсті соснові жердини, що вгорі сходяться і скріплюються міцно сплетеним з хмизу вінком. До цих жердин прикріплюють довгі тонкі ліщинові поперечки на відстані 20–30 см одна від одної, і цей схожий на капелюх каркас покривають соломою... На місце, де оборіг... остаточно повинен стояти..., викопують під

¹ Тут і далі покликання на: Франко І. Зібрання творів : у 50-ти томах. – Київ : Наукова думка, 1976–1986.

його чотирма вуглами чотири досить вузькі ями на 1 м завглибшки і в них прямовисно встановлюють чотири – товщиною від 8 до 10 см і довжиною від 4 до 6 м стовпи, утрамбовують навколо них землю і часто ще закріплюють їх у землі великими клинами. Ці стовпи ставлять так, що кінець кожного проходить крізь отвір у вуглі вище описаного даху. Отже, ця квадратна пірамідальна споруда стоїть на чотирьох стовпах, і її можна на них піднімати або опускати» [т. 36, с. 75–76]. Ось так із додаванням чітких інструктивних вказівок щодо етапів спорудження і прискіпливим переліком усіх компонентів будівлі І. Франко презентував оборіг у статті 1904 р. Однак тему, як згодом сам потвердив, не вичерпав. Фахову характеристику впізнаваної господарської будівлі він несподівано продовжив у літературі. Бойківський оборіг з'являється як центральний локус акції, як авансцена драматичного дійства у згаданому оповіданні «Під оборогом». У художній тканині твору теж збережено точність у відтворенні деталей його конструкції, однак, звісно ж, сухість викладу, використану у попередній науковій студії, змінено на живий, насичений особистими поетичними рефлексіями малого Мирона стиль, де звичайна господарська споруда вже не тільки оборіг, а й оберіг. Ось як його, уміло, створюючи ефект присутності, малює письменник в оповіданні: «Він (Мирон. – *С. П.*) саме наблизився до оборогу, що, навантажений свіжим сіном на які три сажні заввишки, стояв покорець саду, мов пузатий багач, насунувши на голову свій здоровенний капелюх та розсівшись вигідно між чотирма оборожинами, мов у широких кріслі» [т. 22, с. 37]. І далі, додаючи до зовнішнього ще й внутрішній ракурс бачення, додає: «Він лежав якусь хвилю і глядів. Над ним було нутро оборогу – прості палички, позаверчувані скісно в огнива, бігли догори і збігалися разом у чубі, а поперек них ішли тоненькі півперечки з лісового пруття, попереживані де-де космиками соломи, а поза тим зверху густа солом'яна пішва» [т. 22, с. 38]. Як бачимо, це вже не просто перелік компонентів будівлі, а мистецька картина, наснажена низкою художніх прийомів: оборіг стає «пуза-

тим багатцем», що красується «здоровенним капелюхом», а його невибагливе архітектурне начиння починає «бігати», «збігатися», «перевиватися». Прикметно, що Іван Франко використав художній простір оповідання як своєрідну спробу доповнити недоговорене у студії «Етнографічна експедиція на Бойківщину». У попередній науковій реляції про результати експедиції дослідник, зосередившись передусім на відтворенні конструкції оборугу, не виклав достоту усіх нюансів процесу його зведення. Отож, наче навздогін недовомленому у статті 1904 р., в оповіданні з'являється епізод Миронового «пригадавання» того, «як татуньо робили оборіг і він, придивляючися їх роботі, не переставав розпитувати їх про всяку всячину, і як вони від часу до часу відповідали йому» [т. 22, с. 38]. З цих «розпитувань» додатково дізнаємося, що кінці «огнив» (чотири стовпи основи оборугу) необхідно було, шаблоново мовлячи словами будівельників, перед уведенням в експлуатацію добряче «присмалити» у вогні, бо ж він «буде вистирчати надвір, то щоб не гнив», «до вугілля гнилизна не чіпляється» [т. 22, с. 38]. До слова, у пропонованому епізоді автор, не тільки уточнив деталі зведення оборугу, а й вельми органічно відтворив традиційний спосіб передавання народної премудрості будівельної справи, коли і дією, і словом батько-майстер навчає сина ремесла, ділиться набутим практичним і теоретичним досвідом.

Не менш важливим джерелом для написання оповідання «Під оброгом» була усна словнесність. У творі І. Франко точно передав не лише етнографічні реалії, а й пронизаний, «перейнятий» народними віруваннями духовний світ хлопчини. На фольклорні першоімпульси в оповіданні звертали увагу дослідники, однак обмежувалися, зазвичай, декларацією зазначеної тези без глибшого занурення у народнопоетичну стихію, з якої постала художня тканина твору. Слушним є спостереження Катерини Дронь, яка у монографії «Міфологізм у художній прозі Івана Франка (імагологічний аспект)», мовлячи про зв'язок цього зразка малої прози із фольклором, зауважила: «З усно-

поетичної традиції підхоплено лише творчий замисел, на основі якого у Франковому творі розвинуто оригінальні міфопоетичні образи-персоніфікації, дієві у розкритті ексцентричного світовідчуття дитячого персонажа»¹. Справді, при ближчому загляданні «під оборіг» помічаємо, що письменник з фольклору «лише підхопив творчий задум», бо ж не вдався до банального переповідання багатьох знаних історій про мольфарів (градобурів, хмарників), а цілком в оригінальний спосіб закумулював народний досвід боротьби зі стихією у емоційно напруженій кульмінаційній сцені виснажливого, але переможного змагання малого Мирона із «градовою тучею». Зрештою, не зайвим буде нагадати, що І. Франко ніколи не вдавався до популярного у першій половині XIX ст. етнографізму, штучного насичення твору розлогими фольклорними вставками, а, навпаки, не відмовляючися від потужної енергетики народнопоетичного слова, намагався мінімалізувати його «присутність» у тексті, проінтерпретувати його у модерному дусі, лише окремими штрихами, натяками оприявнити силу фольклорного джерела. Зокрема, письменник використовував впізнавані та вельми промовисті традиційні уснословесні елементи, аби через посередництво виразних і зрозумілих засобів (образів, мотивів, поетичних прийомів та ін.) вийти на нові горизонти пізнання, вищі рівні художньої рецепції дійсності.

Пам'ятаючи про фольклорний контекст Франкового оповідання (ширше про це йтиметься далі), варто наголосити, що значний вплив на літературну «продукцію» львівського майстра пера, зокрема й аналізований зразок малої прози, мало національне письменство, творчість колег по цеху. Одним із перших до глибшого аналізу власне літературних запозичень у творі «Під оборгом» взявся Денис Лукіянович. Науковець зосередився передусім на з'ясуванні творчих першоімпульсів, які спонукали І. Франка до опрацювання теми, і висловив припущення, що це

¹ Дронь К. Міфологізм у художній прозі Івана Франка (імагологічний аспект). – Київ : Наукова думка, 2013. – С. 136.

майстерне художнє полотно могло бути нав'язане оповіданням Наталі Кобринської «Хмарниця», що увійшло до збірки «Казки» (1904). У «Хмарниці» також у статус центрального виведено змагання головного героя Михайла Федіва із «градовою хмарою». Сама Кобринська вельми вдало окреслила основний пуант твору, зазначивши: «У “Хмарниці” вражала мене боротьба чоловіка з природою і її духове житє. Хмарниця думає, відчуває, сердиться і улягає демонічній силі чоловіка»¹. Варто наголосити, що Д. Лукіянович лише делікатно означив вплив казки Кобринської на Франкове оповідання, однак не навів переконливих аргументів, які б беззастережно підтвердили декларований взаємозв'язок. виправити це недопрацювання знаного попередника спробувала Алла Швець. Дослідниця запропонувала цікаву компаративну студію «Оповідання Івана Франка “Під оборогом” та казка Наталії Кобринської “Хмарниця”: ейдологічні паралелі»², де провела скрупульозний порівняльний аналіз обох творів та виявила різні перегуки на рівні образності. Однак, навіть встановлення численних «зв'язуючих огнів» між казкою Кобринської та оповіданням Франка стримало дослідницю від однозначного запевнення про факт запозичення. А. Швець у висновкових заувагах обачливо зазначила: «Вірогіднішим видається припущення про паралельне творче осмислення цього мотиву. І Франко й Н. Кобринська були однаково залюблені в топос Підгір'я, обоє були обізнані з етнографічними матеріалами цього краю, його народними звичаями та повір'ями, згодом майстерно інкарнованими у їхніх художніх творах»³.

У дослідженні А. Швець лише один раз принагідно, без докладнішого коментаря згадано про оповідання Михайла Пет-

¹ Кобринська Н. Що мене вражало // Кобринська Н. Казки. – Чернівці, 1904. – С. 3.

² Швець А. Оповідання Івана Франка «Під оборогом» та казка Наталії Кобринської «Хмарниця»: ейдологічні паралелі // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Франкознавство. Вип. 55. – Львів, 2011. – С. 97–107.

³ Там само.

рушевича «Градобур», яке також могло спонукати І. Франка до оригінального опрацювання популярної теми. «Градобур» М. Петрушевича побачив світло денне 1895 р., себто за десять років до публікації Франкового шедевр. З творчим доробком цього зараз маловідомого автора І. Франко був добре обізнаний та висловив низку влучних міркувань про літературну вартість Петрушевичевих писань. Приміром, у концептуальній оглядовій розвідці «З останніх десятиліть ХІХ віку» він зарахував М. Петрушевича до плеяди талановитих галицьких новелістів та відзначив, що з-під його пера вийшло чимало «енергічних та вірно схоплених із життя нарисів» [т. 41, с. 524–525]. Що ж до власне оповідання «Градобур», то, гадається, недостатньо обмежитися твердженням «Іван Франко знав цей твір письменника». Справа в тому, що згадане художнє полотно М. Петрушевич, приховуючи своє справжнє ім'я під псевдонімом Мокій Євдокієвич (очевидно, через належність до священничого стану), подав на літературний конкурс «найкращих оригінальних новел», що його оголосив часопис «Зоря». До членів конкурсної комісії входив і Франко, який за результатами обговорення усіх запропонованих робіт підготував цікаве «справозданє», де коротко окреслив переваги та недоліки кожного твору, надісланого до редакції. Оцінюючи Петрушевичевого «Градобура», І. Франко з властивою йому проникливістю та вмінням схопити провідний нерв як окремого твору, так і загалом письменницьких змагань автора, зауважив: «З огляду на оригінальність теми, бистроту обсервації народного життя, пластику представлення деяких подробиць і яркість малюнка оповідання се вирізняється між усіма творами сього конкурсу. Автор – талант незвичайний і сильний, жаль тільки, що невіроблений. В його оповіданні немає нічого шаблонного, конвенціонального, перейнятого від других – усе своє в добрім і лихім напрямі. Показано тут мужика, побитого, кривдженого і не находячого правди. Горівка, домашні і сусідські гризоти, вкінці вплив читання апокрифічних творів і загальна темнота оточення доводять його до божевілля... Оду-

жавши трохи з нападу божевілья, сей мужик в часі надходячої градової бурі почуває в собі надприродну силу, біжить на горб за селом, кидається під хрест і “бореться” з бурею, поки вкінці не удається йому прогнати її. І відтепер він стає справжнім, фаховим градобуром. Коли б не сей кінець, котрий може насунути думку, що автор пише се на серйю, і коли б взагалі писательська техніка і почуття міри естетичної у автора були більше вироблені, оповідання се можна би було признати одним з найліпших...» [т. 29, с. 474]. Докладніший аналіз оповідання М. Петрушевича дає підстави висловити здогад, що саме цей твір, окрім задекларованих вище джерел, міг спонукати І. Франка до опрацювання теми боротьби непересічної сильної особистості із градовою хмарою. Як засвідчують Франкові літературно-критичні характеристики «Градобура», йому вельми заімпонувала «оригінальність теми» оповідання, яка, однак, через невиробленість «писательської техніки і почуття міри естетичної у автора», не справляє на читача відповідного враження. Досить прикметно, що 1895 р., за десять літ до написання свого «Під оборогом», під час визначення художньо-естетичної та ідейно-тематичної вартості твору М. Петрушевича І. Франко, перебуваючи під впливом естетики реалізму, відзначив передусім майстерність автора у зображенні «мужика, побитого, кривдженого і не находячого правди», а фінальну сцену змагання головного героя Гната зі стихією та «народження» нового «фахового градобура» вважав зайвою, такою, що руйнує загальне позитивне враження від твору, бо не вписується у «серйозний» тон попередньої оповіді, іде врозріз із вимогами реалістичного письма. Гадається, що через десятиліття інтенсивної боротьби на літературнім полі й остаточної перемоги модерністичних течій на межі XIX–XX ст., і не меншою мірою внаслідок значної еволюції у письменницькій стратегії самого І. Франка, який впевнено прямував «назустріч модернізмові», суттєво змінилася його рецепція оповідання Петрушевича: він докорінно переосмислив роль і значення фінальної сцени твору у контексті новаторських шукань автора.

У фінальній частині «Градобура» М. Петрушевич колоритно зобразив насування градової хмари на село та відчайдушну, на межі людських можливостей, боротьбу головного героя Гната Шутяка зі стихією. Напружуючи усі свої сили, «скликуючи» прохальну молитву Господові («Господи Боже, відверни гнів твій справедливий від нас, бідних!.. – На гори... На ліси...»¹), Гнат врешті відвертає небезпеку, виходить переможцем із виснажливого поєдинку із темною хмарою. Кульмінаційну сцену змагання людини і стихії письменник супроводив низкою яскравих картин, які при ближчому та прискіпливішому їх розгляді дуже нагадують ключові епізоди третьої та четвертої частин Франкового оповідання «Під оборогом». Подібність виявляється на багатьох рівнях. Приміром, при «портретуванні» градової тучі М. Петрушевич вдався до її порівняння із велетом («З-за гір висувалася сивава хмара з жовтими пробłysками, мов величезна крига льоду. Вона сунулась до сходу, затемнюючи з незвичайною бистротою пів небосхилу. Вдалині чути було глухий шум, якби велет який огроменною віячкою пересипав горох з одної переруби в другу»²). У Франка теж бачимо мотив «хмари-велетня», який, однак, значно розширено. Образи, що їх малює багата та бурхлива фантазія малого Мирона, засновані на давніх народних віруваннях, на міфологічних уявленнях далеких предків. Коли з-за «голої полонини» Хребти-гори визирає темна градова хмара, то у свідомості незвичного хлопчини вона постає як «велетень» і викликає «потік асоціацій»³. «Йому здалося, що той велетень моргає до нього, мов до старого знайомого, і він усміхнувся...

– Ага, се, певно, один із тих велетнів, що як один стояв під Ділом, то другому до Радичева сокиру подав...» [т. 22, с. 41].

¹ Петрушевич М. Градобур. – Режим доступу: <http://maxima-library.org/mob/b/381624?format=read>

² Там само.

³ Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці. – Львів, 2021. – С. 450.

Цією принагідною реплікою Мирона автор привідкриває завісу таємничості, потверджує, що страхітливий велетень, то не лише плід напогамовної уяви дівчака, а, вочевидь, один із тих численних міфологічних персонажів, що ними віддавна наші предки заселили світ, намагаючись збагнути усі його непізнані секрети. Властиво, автор як добрий знавець народних міфологічних уявлень, спробував пояснити справжню природу отих «предковічних знань». Образи ці (йдеться не тільки про велетнів, а й про інших «мешканців» міфологічного простору) виникали як спроби розшифрування невідомого, як візуалізація незбагненого, того, що вражало надчутливу до зовнішніх подразників душу нашого ще «темного» далекого пращура. Отож, аби підкреслити, що в голові малого Мирона, подібно до того, як творилася первісна міфологія, у своєрідний спосіб повторюється акт чудесного «заселення» світу, І. Франко до художньої текстури оповідання додає: «... і дитяча душа дізнає одного з тих потрясінь, які в первісному людстві мусили бути дуже часті і дуже сильні і вилилися в почуття релігійного жаху перед невідомим у природі, яке дитиняча людська уява перетворила в невідоме за природою і над природою» [т. 22, с. 40]. Віра у велетнів була, властиво, однією із форм «перетоплення» «релігійного жаху перед невідомим у природі» та «вилася» у цілий цикл оповідань про чудесних істот. У своєму сміливому зверненні до хмари-велетня малий Мирон якраз і повторює один із популярних мотивів народних оповідок про велетнів. Розгорнутий сюжет про «передавання сокири», який лаконічно згадано у Франковому творі, знаходимо у праці Філарета Колесси «Людові вірування на Підгір'ю» (цю студію саме І. Франко готував до друку та науково прокоментував, а згодом ще й опублікував доповнення до праці). У рубриці «Народня мітольоґія» під реєстровим словом «Велетні» подано народну легенду: «Які то перше люди були, ототи велити... Кажут старі люди – я не знаю, ци то правда, кажут, що там, де тепер село Горське стоїт, то була гора, така як на Комарові. От єден велит став си на Комарівську гору, тей кличе

до того, що на Горськім: “Чи дома ви, куме? Позичте ми сокири!” А той до него: “А Ваші де?” “Поїхали в ліс, теї забрали з собов; позичте ми свої!”

То де вам Горськ, а де Комарів – передав єден другому сокиру, от, ги у нас через пліт.

Якже тоти люди наставляли, що ми тепер, теї орав плугатир із штирма волами на поли. А прийшов такий велит, теї узяв на долоню чоловіка з плугом і штирма волами, приніс додому, таї каже вітцеві: “Дивітці, тату, які ту хробачки по поли риют”. А отець: “Пусти їх, каже, сину назад; такі по нас люди настаят”»¹.

І. Франко, на відміну від свого попередника, не обмежився звичайним порівнянням, а підніс його до рангу розгорнутої персоналізації, змалював хмару як жаску постать велетня, котрий загрожує зруйнувати ідилічний світ такого рідного Мирові закутка. Влучне спостереження автора «Градобура», засноване на виявленні спільних ознак між грізною хмарею та міфологічним велетом, у Франковому творі стає наскрізним. При зображенні хмари-велета автор оповідання «Під оборогом» зосереджується на відтворенні найдрібніших пружок його химерної подоби, докладно змальовує мінливі риси живої стихії. Спершу велетова голова «мало чим менша від самої Хребти-гори, на довгій, товстій шії... вирячалася з-за гори і не то цікаво, не то з якимось звірячим задоволенням глипала на села, долини, ліси внизу, а отсе нараз звернула свої величезні очища просто на оборіг...» [т. 22, с. 41], потім малий Мирон роздивляється на ній «очі і ніс більший від ратушевої вежі в Дрогобичі, і низьке, мов праником розплескане чоло, і густі, темні патли, що розкидалися на всі боки, у грубі широченні губи почвари, що простяглися ушир від огидливого усміху» [т. 22, с. 41], а далі «носище в неї (голови. – С. П.) перекривився, одно око пішло вгору, а друге кудись убік, губи розкрилися і почали роззявлюватися щораз ширше, а з-між них показався червоний язик, що почав висолоплюватися дуж-

¹ Людові вірування на Підгір'ю. В Ходовичах стрийського повіту списав Філярет Колесса // Етнографічний збірник. Т. V. – Львів, 1898. – С. 94.

че й дужче, звисати нижче й нижче, немовби збирався злизати весь ліс із Хребри-гори» [т. 22, с. 42]. Те, що у творі М. Петрушевича виражено лише у формі короткого влучного порівняння, у І. Франка розвинуто в окремий яскравий образ велетня, що стає персоніфікованим втіленням нестримної стихії.

У «Градобурі» своєрідним акомпанементом кульмінаційного моменту змагання Гната Шутяка із градовою тучею є церковний дзвін: «З дзвіниці вдарив великий дзвін на тривогу; шум граду в хмарі глушив його поважні сумні звуки, а люди молилися, плакали, палили свячене зілля...»¹. Окрему партію церковним дзвоном відведено і у Франковому оповіданні, яку щоправда майстерно вплетено у багатоголосся «загального гармидеру»: «се був голос дзвонів, якими дзвонено на тривогу, на прогнання граду і який тепер, супроти тої гігантської музики в природі, виглядав мов цінкання дрімби супроти могутньої оркестри... Голос посвячених дзвонів замирає у клекоті тих безмірних куп товченого леду, що горами насуваються в отій темно-сірій хмарі» [т. 22, с. 46]. Якщо у Петрушевича церковний дзвін це лише констатація обов'язкової у народній традиції захисної обрядодії, спрямованої на відвернення граду, то у Франка, звісно ж при збереженні фольклорного вірування у їх протекціоністську функцію, мелодія дзвону спершу у розбурханій фантазії Мирона перетворюється у «бренькіт золотої мушки, що сіпається в павутинню», а відтак органічно вливається у загальний потік музики стихії, де чути і «рев бурі», і «тріскіт громів», і «брязкіт блискавиць».

Відвернення градової хмари з допомогою церковних дзвонів в Україні було досить поширеним. Вважалося, що звук дзвону розсікає небезпечну хмару та скеровує її на «ліси та гори». Популярність зазначеного вірування потвердив сам І. Франко. У праці «Людові вірування на Підгір'ю» він занотував: «Як уліті дуже пече, “пріє”, вітерець не повіне, то люде говорять: “Не

¹ Петрушевич М. Градобур. – Режим доступу: <http://maxima-library.org/mob/b/381624?format=read>

дай Боже, аби градом не вергло”. Градом кидає нечистий. От тим то, коли показуєся градова хмара – синя а всередині білява – і здалека клекотить та шумить без вітру, то зараз треба бігти на дзвінницю і дзвонити. Є такі дзвони, що розбивають градову тучу»¹. У деяких населених пунктах проводили спеціальний обряд освячення окремого (як правило, найбільшого) дзвона, який згодом використовували винятково для порятунку від стихії. І. Франко подав цікаві відомості про особливості освячення таких дзвонів, зауваживши, що не кожен священик може впоратися із цим складним завданням. «Є такі попи у Бога щасливі, що як посвящать дзвони, то ними вліті відверне від села град і тучу, аби тільки в пору задзвонити. Але не кождий піп порафить так посвятити дзвони»². Велике значення мало й те, хто саме бив у дзвін. Найчастіше це робив церковний паламар, проте дозволено було відганяти «тучу» й іншим чоловікам. І паламар, і «ситуативні» дзвонарі, окрім традиційних християнських молитов «Отче наш» та «Богородице Діво», супроводжували свою дію типовими словесними формулами із традиційним проханням відвернути/розігнати бурю. Докладні відомості (із залученням свіжих фольклорно-етнографічних матеріалів) про роль і значення церковних дзвонів у боротьбі зі стихією представив Петро Біляковський у статті «Бий, дзвоне, бий, хмару розбий!: використання церковних дзвонів у ритуальних практиках відвертання грозової хмари в українців Карпат»³.

Віра у дієву силу церковних дзвонів знайшла вираження у багатьох фольклорних жанрах. Зокрема представлена вона й у паремійному репертуарі, що свідчить про значну популярність вірування. У рідних Нагуєвичях І. Франко зафіксував припо-

¹ Людові вірування на Підгір'ю. Зібрав Др. Іван Франко // Етнографічний збірник. Т. V. – Львів, 1898. – С. 161.

² Там само. – С. 192.

³ Біляковський П. Бий, дзвоне, бий, хмару розбий!: використання церковних дзвонів у ритуальних практиках відвертання грозової хмари в українців Карпат. – Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/konfer31/482.pdf>

відку: «Дзвонит як на градову тучу»¹, в якій згадується про особливий, відмінний від інших, спосіб дзвонення при наближенні бурі. Приказку дослідник опублікував у першому томі «Галицько-руських народних приповідок», супроводивши відповідним коментарем: «Голосно, сильно звонить, кричить на гвалт. Приказка оперта на вірування, що голос дзвонів розбиває градові хмари»².

Отже, в оповіданні «Під оборогом», долучаючи до багатоголосї стихії ще й унікальний звук церковного дзвона, І. Франко разом в особливий спосіб (значно вишуканіше, художньо досконаліше, аніж це зробив М. Петрушевич) увів у твір цілий пласт народних вірувань про його потужну оберегову функцію, а відтак розширив простір можливого прочитання цього зразка малої прози. До речі, на згадку про народне вірування у переможну силу церковних дзвонів натрапляємо не тільки в аналізованому оповіданні, а й у інших Франкових творах. Зокрема, у поемі «Похорон» у бенкетну промову барона вплетено лаконічне потвердження популярності вірування: «О, коби було слово моє, / Мов дзвін, що заснути вночі не дає / І геть градові жене хмари!» [т. 5, с. 73].

Зрештою, можемо виокремити ще декілька співзвучних фрагментів в оповіданнях М. Петрушевича та І. Франка, однак і вони промовисто свідчитимуть про першість (окрім часової) Франкового твору. Письменник у незвичній історії про малого Мирона, на відміну від свого попередника, який лише в деталях переповів один із численних фольклорних сюжетів, зумів, збираючи інтригу зовнішньої акції, відтворити бурхливу внутрішню боротьбу юного неофіта «градобурської» справи та вивести етимологію народження його нового єства не з «тимчасового божевілля» і хворобливого «перечитування апокрифів», а із тонкого

¹ Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко. Т. І. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 766.

² Там само.

прочування натури, із тих «тисячних зв'язуючих огнів» із природою, зримі і незримі субстанції якої вловлює незакаламучена душа хлопчини. «Поза всяким сумнівом, – як твердять автори колективної монографії «Міфопоетичні образи в художньому світі І. Франка (Ейдологічні нариси)», – риси міфологічного мага-чарівника, мольфара-градівника виявляє у протистоянні з велетом-хмарою малий Мирон..., який силою власного духу та магією слова подолав природну стихію... Малий Мирон емоційним зривом, психологічним напруженням відвернув град із полів, чим викликав неабияке занепокоєння найближчої людини...»¹.

У вступній частині оповідання І. Франко, бажаючи уточнити надто розмите означення «малий», натякає на приблизний вік Мирона. Дізнаємося, що він уже навчається у міській школі («вернув із міста зі школи»). Зважаючи на частково автобіографічний зміст твору, можемо дійти висновку, що йдеться про хлопчину 8–10 літ. Адже свою кар'єру міського учня І. Франко розпочав 1864 р. («Мати привезла його на початку вересня 1864 р. в Дрогобич до школи василіан, де він склав іспит за перший клас і його прийняли до другого»²). У якості творчого експерименту І. Франко накладає саме на плечі дитини тягар відповідальності за порятунок урожаю, крізь призму незвичайної ситуації показує, як народжується нова природа людини, акцентує на момен-ті раптового дорослішання та першого випробування прихованої потуги, непогамовної внутрішньої енергії.

Пояснюючи джерело незвичайної сили Мирона, автор уже в першому абзаці оповідання делікатно уводить тему антеїзму, виразно говорить про те, наскільки оживляюче діє на юного школяра рідна земля, надаючи йому моці і фізичної, і духовної. «Виточені десятимісячною шкільною морокою сили» швидко повертаються до Мирона і він уже у передчутті насолоди від

¹ Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка (Ейдологічні нариси). – Львів, 2007. – С. 206.

² Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка. Т. І. 1856–1886. – Львів : Артос, 2016. – С. 54.

«гарного», «недільного дня», «у яким його лишать у спокої» [т. 22, с. 35]. Тут автор зумисне увиразнив один прикметний штрих, який вельми важливий для малювання точного психологічного портрета Мирона. Письменник натякнув на невимовне бажання хлопчини побути насамоті, залишитися наодинці зі собою, а якщо бути абсолютно точним, то наодинці з природою, з якою він провадить щиру, задушевну бесіду. Зразу впадає у вічі, що образ малого Мирона отим неприхованим антеїзмом виразно перегукується із образом Опанаса Моримухи із Франкового оповідання «Батьківщина», де герой, тільки-но ступивши на батьківську землю, раптово перероджувався і з тихого, понурого спудея ставав жвавим, експресивним, сповненим життєвої енергії чоловіком¹.

Переходячи від експозиційних до магістральних характеристик малого Мирона, І. Франко поступово поглибив зображення горизонтів духовного світу непересічного хлопчини. Сміливо можемо припустити, що крізь призму бурхливого духовного життя дитини автор спробував відтворити складний шлях поступу людства від первісного анімізму до християнського світогляду. Хлопчина поки що на вихідній точці цієї довгої мандрівки, він тільки-но починає пізнавати світ довкола себе і, подібно до первісної людини, не перестає дивуватися, захоплюватися, наділяти чудесними властивостями усе, що його оточує. Наче наголошуючи на Мироновому анімістичному досвідчуванні природи, автор визначає: «Ліс – се його церква» [т. 22, с. 35]. Мабуть, не випадково дія відбувається у неділю зранку, коли у християнських святинях традиційно правиться служба Божа. Малий-бо править свою службу посеред храму природи. Цікаво, що при відтворенні атмосфери вранішньої лісової молитви Мирона у просторій церкві лісу, І. Франко обрав той самий прийом, що його так докладно проаналізував у естетичному трактаті

¹ Детальніше про це у статті: Пилипчук С. Фольклорний пуант Франкового оповідання «Батьківщина» // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 46–47. – Київ, 2020. – С. 105–124.

«Із секретів поетичної творчості». Йдеться там про Шевченкову «Причинну», де геніальний поет вдався до зумисте хибного спрямування читацької уваги у невідповідному керунку (виразне апелювання до слухового змислу та далі його «касування» шляхом використання частки «не»: «Ще треті півні не співали, / Ніхто ніде не гомонів»), аби потім несподівано повернути в інший бік. Цю Шевченкову елегантно виконану кардинальну зміну полюсів сприйняття тексту І. Франко назвав беззаперечним проявом «нестемпльованого золота поезії» [т. 31, с. 87]. Властиво, до цієї ж скарбівні, по те ж «нестемпльоване золото» пішов і Франко під час зображення своєрідного релігійного акту, що його чинить малий Мирон. Спершу автор підкреслює, що хлопчина любить перебувати в лісі, «коли там нема ані живої душі» [т. 22, с. 35], однак одразу ж спростовує попереднє твердження, пропонуючи подивитися на світ очима Мирона, для якого усе без винятку наділене «живою душею». У свідомості головного героя, який з дитячою захопленістю, зачудованістю і водночас щирою наївністю занурюється у світ первісного релігійного чуття, формується цілий комплекс міфологічних уявлень, як спроба збагнути таїну природи. Тому-то Мирон «слухає шуму дубів, тремтить разом з осиковим листочком на тонкій гілляці, відчуває розкіш кожної квітки, кожної травки, що хилиться під вагою діамантового намиста роси, то знов любується містичною дрожжю таємного і невідомого, яке проходить його, коли загляне в Глибоку Дебру з її крутими берегами, оброслими густим хащем та високими деревами, і коли з дна тої дебрі зівне на нього густа пільма та якийсь таємничий шелест чогось укритого на дні тої пільми – чи то шелест гадюк, що в'ються по сухому листю, чи шемрання малесенького потічка, що дзюрчить-капотить по дні... Всі ті неясні почуття, з яких у людській душі зароджується релігія, переходять малого Мирона в лісі в часі таких самотніх проходів, і вони й творять ту дивну принаду, той чар, яким ліс оповиває його душу» [т. 22, с. 35]. Мирон не тільки споглядає, а й співпереживає з природою, прочуває її, і заразом священнодіє.

«Світосприйняття малого Мирона, – як зазначила Н. Тихолоз, – типово міфологічне. Його ніжна, надзвичайно чутлива душа ненастанно перебуває у відносинах “містичної партиципації” (термін Л. Леві-Брюля) з природою – співпричетності усього всьому. Ліс стає для героя простором самопізнання»¹. Автор, зрештою, не зупиняється лише на констатації своєрідного релігійного чуття Мирона, а, навпаки, підсилює, увиразнює його тісний зв’язок із природою: «Мов старих знайомих відвідує щонеділі і найкращі дуби, і незвичайно похилену скрипливу березу, що під час вітру скрипить, мов дитина плаче, і жерельце з солоною водою, де часто, сховавшись серед густих яличок, цілими годинами підглядає, як прибігають пити тонконогі серни з малими красенькими серненнями, і цапи-рогачі, і витріскоокі зайчики» [т. 22, с. 36]. У це неприховане захоплення красою природи, засноване на щирій перейнятості, органічно вплетено й антропоморфізовані образи (скрип берези – плач дитини, старий гриб зі зігнутою шапочкою – древній дідусь зі «задраним капелюхом»). Використання їх зумовлене, вочевидь, бажанням збагнути, пізнати, пояснити таємничий, загадковий світ природи, досягнути до нього трішки ближче.

Цікаву рецепцію Франкового оповідання запропонувала Тамара Гундорова. Слушно окресливши основне тематичне вістря твору як «боротьбу малого Мирона з грозовою хмарою та її магічне заклинання»², дослідниця наголосила, що твір загалом варто сприймати як спробу письменника апробувати психоаналітичні підходи у літературі. «Магічний світ перетворень, – зазначає Т. Гундорова, – психологічний екстатизм, зближення дитячої психіки з мітологічною у новелі “Під оборогом” підкреслюють Франкову увагу до психоаналізу в його широкому розумінні як форми аналізу підсвідомого»³. Справді, на почат-

¹ Тихолоз Н. Лісова душа: ліс у життєтворчості Івана Франка. – Режим доступу: <https://frankolive.wordpress.com/2018/06/29>

² Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. – Київ : Критика, 2006. – С. 132.

³ Там само.

ку ХХ ст. І. Франко впритул наблизився до модерністичних літературних шукань, де значну роль відігравали в тому числі й психоаналітичні стратегії. Одним із Франкових кроків назустріч модернізму був оригінальний підхід до залучення народної усної словесності в простір белетристики. Письменник суттєво трансформував апробовану раніше методику використання фольклорних елементів у художній тканині твору. Особливості Франкової нестандартної рецепції фольклору на рівні міфологічно-демонологічних образів тонко вловив Богдан Тихолоз. У статті «Слух, отворений на голоси духів: поетична демонологія Івана Франка» дослідник узагальнив: «Художня інтерпретація стихії фантастичного, вужче – міфологічного, ще вужче – демонічного у творчості Франка має здебільшого пізньоромантичний (у поле уваги автора статті потрапили також і ранні твори письменника. – С. П.) або ж ранньомодерністичний (у тім числі неоромантичний) характер. Він не просто інкрустує власні твори міфологічними алюзіями й ремінісценціями, використовуючи їх як готовий орнаментальний культурний код (як це робили, наприклад, письменники бароко й класицизму), а силою власної багатой фантазії реанімує старі демонічні постаті, наділяє їх власними ідеями й переживаннями, напуває живою кров'ю своєї сучасності, даруючи їм нове життя, а то й, за міфологічно-фольклорними моделями, витворює нові індивідуально-авторські образи, функціонально аналогічні до “традиційних” демонів»¹. Однак першим, хто звернув увагу на суттєву зміну Франкових підходів до літературного засвоєння «уснословесного добра» був авторитетний франкознавець Іван Денисюк. Учений у монографії «Розвиток української малої прози ХІХ – початку ХХ ст.» зазначив: «Містком між реалізмом і модернізмом у деяких випадках ставав фольклорний “символізм” і “сюрреалізм”. Фольклорна умовність була своєрідним кодом порозуміння

¹ Тихолоз Б. «Слух, отворений на голоси духів»: поетична демонологія Івана Франка // Парадигма : збірник наукових праць. Вип. 3. – Львів, 2008. – С. 45–46.

між автором літературного твору нового напрямку і читачем»¹. Доводив правдивість висловленого спостереження І. Денисюк прикладами із новели «Неначе сон» (зокрема йдеться про мотив «чудесного покажчика» – википання молока із глечиків без вогню). Однак не менш виразно ілюструє окреслену тенденцію Франкове оповідання «Під оборогом», де фольклорний магічний досвід протистояння градовій хмарі переведено у несподівану площину внутрішнього змагання хлопчика, зображено як своєрідну ініціацію, випробування його вродженої мольфарської сили. І. Франко відмовився від переповідання численних уснословесних свідчень про так званих градівників. Щоправда, із контексту розуміємо, що оповідання наскрізь наснажене «віруваннями людowymi». Лише окремими натяками-підказками автор уводить читача у світ фольклору, де з образом хмарника пов'язано цілий комплекс відповідних таємних знань. Письменник, по суті, запропонував два рівні сприйняття твору. При рецепції першого рівня йдеться про загадкову пригоду дивакуватого хлопчика, який вкрай емоційно переживає наближення бурі. При глибшому зануренні у текстуру оповідання, прочитанні отого другого прихованого рівня (підтексту), маємо справу із майстерним вплетенням у простий, на перший погляд, сюжетний візерунок промовистих образів-символів. Саме через посередництво цих образів відкриваються численні віконця у широкий світ народних міфологічних уявлень. Для посвяченого читача, вихованого у контексті традиції, сама лише згадка про велета, градівника, церковний дзвін та ін. є достатньою, аби поринути у неповторну атмосферу, сформовану тисячолітнім досвідом духовного буття етносу. Отож, попри відсутність у творі традиційних сюжетів про чудесні вияви мольфарського ремесла, розуміємо, що саме на їх основі зросло Франкове оповідання. З історіями про цей тип людей із надприродною силою І. Франко був добре обізнаний. Ба більше, фольклорні матеріали зазна-

¹ Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. – Львів : Академічний експрес, 1999. – С. 238.

ченої тематики всіляко поширював і аналізував у різноформатних дослідженнях.

В українській народній традиції сформувалася тверда віра у градівників, людей з надприродною силою (у передмові до «Гуцульських примівок» І. Франко називав їх «люди з надземними силами»¹), які володіють таємним знанням, необхідним для відвертання градових хмар. Оскільки, зважаючи на сільськогосподарський триб життя і залежність від майбутнього урожаю, люди дуже остерігалися граду, який міг завдати непоправної шкоди хазяйству, економічно знищити родину, то селяни з великою повагою (навіть певним пієтетом) ставилися до градобурів. Цікавий факт зафіксував Володимир Гнатюк: «Деякі громади тримали при собі градівників і платили їм за те, що розганяють хмари»². До речі, дослідник у «Нарисі української міфології» докладно виклав комплекс народних уявлень про градівників. Зокрема зазначив, що виокремлюють два типи («природжені» і «вчені») цих незвичних людей, окреслив, з допомогою яких засобів хмарники можуть відвертати стихію. Найбільш поширеними вірування про градівників («мольфарів») були на Гуцульщині, де природні катаклізми через гірський клімат загрожували вельми часто. Знаними ці «персонажі» були й на Бойківщині, що, властиво, й potwierджує І. Франко, вводячи у своє оповідання дещо модифікований (порівняно із народним досвідом) образ такого вродженого градівника, який несвідомо вдається до протистояння стихії і врешті поборює її. У цій сутичці малий Мирон безпосередньо використовує й магію сили слова. Його короткі, ядерні фрази («Не смій! Не смій! Тут тобі не місце!» [т. 22, с. 47], «Ні, не пущу! Не смій тут розсипатися! Не пущу!» [т. 22, с. 47], «Не смій тут! Вертай назад! На Діли, на дебри! Сюди я не пущу тебе!» [т. 22, с. 47], «На боки! На боки! На Радичів і на Панчужну! А тут не смій! Ані одного зеренця на ниви!» [т. 22, с. 47], звернені до «опонента», хоч і не є традиційними магичними форму-

¹ Гуцульські примівки // Етнографічний збірник. Т. V. – Львів, 1898. – С. 41.

² Гнатюк В. Нарис української міфології. – Львів, 2000. – С. 235.

лами фольклорних заклинань (замовлянь, примівок) від грому та граду, однак виразно передають їх тон, відповідають стилістичному канонові цього архаїчного жанру української словесності. Про генологічні особливості зазначеного пласту давнього фольклору І. Франко неодноразово висловлювався, наголошуючи, що у творах цієї формації «на старе міфологічно-поганське тло налягла груба верства християнсько-єретицьких (головно богомільських) поглядів»¹. Висловлене міркування про подвійний підклад (язичницький і християнський) «охоронного» молитвослову вкрай цінне й у контексті загальної характеристики окресленого пласту архаїчної словесності, і в контексті постанови Франкового «Під оборогом». Йдеться про те, що ще одним із можливих джерел створення знакового твору стала давня народна молитва проти «градової тучі». Її дослідникові вдалося віднайти в одному з рукописів під час тривалого «полювання» за українськими версіями апокрифів. Відпис цієї молитви, в якій бачимо органічну єдність отих «міфологічно-поганських» та «християнсько-єретицьких» начал, зберігся в архіві письменника. Вперше звернула увагу на цінний запис Ярослава Мельник. У короткому коментарі до твору дослідниця наголосила на його зв'язку з Франковою історією про малого Мирона, зазначивши: «Благання до всіх святих про відвернення біди – традиційний мотив апокрифічних молитов і заклинань. “Молитви від злої тучі” в тому числі..., трансформується в І. Франка в перемогу людини над “розшалілою” природою, у визнання правди “темної, вищої”, не кожному доступної, у вихід поза “межі можливого”, у хвалу життю»². Оскільки текст молитви не був ніде опублікований логічно зачитувати його повністю: «Во ім'я Отця й Сина й Святого духа. Амінь. Злая туче, закликаю тебе і спираю тя, і становлю тя, й розриваю тя Господом Богом святим твоїм Ісусом Христом сином Божим й Марією божою пречистою Гос-

¹ Гуцульські примівки // Етнографічний збірник. Т. V. – Львів, 1898. – С. 41.

² Мельник Я. Апокрифічні молитви: сюжети Івана Франка // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2008. – Вип. 44. – С. 5.

пожею Богородицею й царем Костянтином і матір'ю його Єленою, чотирма євангелістами, дванацятьма ангелами, архангелом Михаїлом й Гавриїлом, Уріїлом, Рагуїмом, Сарсайлом, Салатіїлом, Арафаїлом, Парфом, Єфимом і всіма небесними силами і шестикрилатими і многопочтими возивающих пернатою. Свят, свят, свят Господь Саваоф.

Злая туче, закликаю тя тристами ангелами от востока і от запада, і от севера, і от юга.

Всі святії небеснії сили, допоможіть ми отвернути сю злую тучу, аби ту не біла і не постала. Злая туче, Божій моці не можна противитися і Господу Ісусу Христу Богу і Спасу нашому. Злая туче, як ся розійшли й розвіялися, й розпорошили жидове у Єгипті, так і ти, злая туче, розійдися, розсипся й розпорошися й розколотися, а ту в нас не бувай ані поставай, Божій моці не можна противитися й Господу Богу нашому Ісусу Христу. Злая туче, як ся моя мати смутила, коли мя родила, так і ти, злая туче, горя й прегоря смутися. Забудь свої стежки, забудь свої дороги, забудь свої обмисли, где еси їх намислила, где еси їх нагадала. Злая туче, возвратися во свої міста, во свої села, во свої трясовитні блати, во свої дванадцять кладязей, откуда еси повстала, а ту в нас не бивай, ані поставай, Божій моці, злая туче, не можна ся противитися. Господу Богу й отцю нашому Ісусу Христу, яко тому подобає всяка слава і честь поклоненіє Отцю й Сину й Святому духу й нині і присно і во віки віков. Амінь.

Сія молитва от злої тучі переписана єсть рабом божим Іоаном Добрянським й дидакалом Глумецьким року божого 1732 місяця іюня дня 21»¹.

Очевидно, існували й інші подібні відвторотні молитви, суголосні із народними замовляннями та примівками. Цей пласт усної словесності теж не оминув пильного ока І. Франка. Дослідник при упорядкуванні п'ятого тому «Етнографічного збірника» у рубриці «Гуцульські примівки» подав «Примівку від

¹ Молитва від злої тучі // Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3, од. зб. № 2044.

хмар» (властиво, три твори), яку зафіксував о. Василь Козарищук у Плоскій. У контексті пізнішого Франкового художнього опрацювання цього мотиву пропонується примівка з відповідними супровідними коментарями записувача видається вельми цікавою. Отож В. Козарищук винотовував: «Гуцули вірять, що громова і градова хмара – діло нечистого. “Цесе тот, він воює, – його ім’я не годитси згадувати”. З ним треба вміти заходитися, не заходити з ним “у перерік”. Се не легка справа: треба говіти без хліба і без води кожде “гровове святце” у році, а особливо “свят вечір” перед Різдвом і перед Йорданом; в ті дні треба надто оніміти, не заговорити весь день ані одного слова ні до чоловіка, ні до маржини. А як на небі зблисне перша зірниця і вже накриють до вечері, треба вийти перед хату, поклонитися і просити “його” до вечері. Се чиниться ось якою примівкою:

На свят вечір я виходжу і зву до вечері.
Будь ласкав і загости і у мене си розгости!
Поклоняюси тобі і всі твої сили,
Громам і громовеньитам, тучам і тученьитам,
Твоїм громовим кулям і пушкам,
Твоїм стрілам і всім твоїм святцям.
Нові миски, нові лижки,
Нові глеки у мене на столу
На вас ласкавий пане-царю ждуть:
Не погордіт і загостіт!»¹.

Далі дослідник навів розлогий текст примівки, яку «хмарник» адресує безпосередньо «тучі». Ця колоритна замовляльна формула закінчується рядками:

«А тут не маєш ні їсти, ні пити,
На осове кіле си ліпити,
Тут мут на тебе дзвони дзвонити,

¹ Гуцульські примівки // Етнографічний збірник. Т. V. – Львів, 1898. – С. 67.

Весли махати, сокирами метати
І віники охабленими тут мут на тебе грозити,
Херувимським ладаном курити.
Хоц єс скрутивси, хоц єс ізвивси,
Не маш си де задіти!
Я ж тобі не казав тихо сидіти?
Там тобі дорогу даю
На тридев'яту гору в тридев'яту землю.
Іди, біжи, стрілу свою неси!
Прудше як куля з креса! Повертай на ліса,
На озера, на моря, де твоя двірня!»¹.

Ще одним сильним поштовхом до літературного опрацювання теми «градобурства» стало її активне побутування в народній традиції. 1903 р. у XV томі «Етнографічного збірника» було опубліковано «Знадоби до галицько-руської демонології». Упорядник корпусу В. Гнатюк здійснив спробу комплексно охарактеризувати демологію українців крізь призму безпосередніх уснословесних свідчень. З-поміж численних рубрик, в яких якнайповніше висвітлено демонічний персонажний ряд, упорядник цілком слушно виокремив розділ «Хмарники». До рубрики увійшло лише чотири оповідання. Звісно, вони не вичерпують увесь обсяг вірувань, пов'язаних із градобурами, однак чітко окреслюють магістральні мотиви усних історій про незвичайних людей, здатних протистояти бурі. Серед пропонованих записів два було зафіксовано у Дрогобичі. Ці тексти переконливо засвідчують живу віру в хмарників у рідному для І. Франка регіоні. Письменник, очевидно, ще з дитячих літ перейняв згадані вірування і під впливом різних сприятливих обставин запропонував їх оригінальну художню версію, зробивши акцент на своєрідному акті неусвідомленої ініціації хлопчини у градобури.

¹ Гуцульські примівки // Етнографічний збірник. Т. V. – Львів, 1898. – С. 69.

У дрогобицьких оповідках йдеться про спроможність хмарника словом і дією відігнати «злую тучу» за «границю» села, а також його вміння розпізнати антропоморфний образ (як правило, це «якийсь собі паночок») небезпечної хмари і заборонити проходити через село. Зокрема, в оповіданні, затитулованому «Чому буря не шкодить усюди?», зазначено: «Говорят, що є діди, котрі вміют відгоняти хмари, дощі, град. Вони якось говорять пацір від кінця тай ще приговорюють щось. Хмара піде аж за границю. Зараз за границев чи дощ, чи град виб'є в поли до крихти столочит, а тут, в тім селі дасть спокій»¹. У іншому оповіданні «Як панови збила буря лани» дещо розвинено мотив, запропоновано не лише узагальнені фрази про силу і вміння градобура, а й описано реальний випадок: «Раз ішов якийсь пан і то була польова дорога. Ніби той пан хотів іти польовов дорогов. А надійшов хлоп, жи знав о тих річах ведлуг бурі, можи і не хтів того пана пустити. А надїхав знов пан такий, котрий має свій фільварок, як пан от в Рихтичах. Той пан повідає до першого: Най пан їде мойов дорогов, нічого вам сі не стане. – Тай пішов панок, пішов собі панськов дорогов. А за хвилюку зробила сі хмара маленька. Настали гримоти і блискавиці. І пізніше тому панови, що позволив їхати свойов дорогов, збило лани, тільки болото залишило»².

У Гнатюкових «Знадобах...» опубліковано ще два тексти: «Улашанівський хмарник» та «Шешорський бурівник». У першому в епіцентрі акції хлопець-хмарник, який завчасу попередив пана про можливу градову шкоду, а відтак у якості винагороди і сподіванні дальшої допомоги у боротьбі зі стихією «зробили з него панича»³. У другому ж йдеться про професійного «бурівника» із Шешор, який за своє неперевершене вміння дати раду із найстрашнішою хмарою («виходив напротів тих хмарів,

¹ Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології // Етнографічний збірник. Т. XV. – Львів, 1903. – С. 252.

² Там само. – С. 253.

³ Там само.

пирихристив їх і примовив до них, і зараз хмари сьї розділили і йидні пішли йидним боком поза границю, а другі – другим боком»¹) отримував від громади неабияку винагороду: «віт кожного газди призначених пару гарців збіжи рочни і по десіть грейцарів грішми»².

Додатковим доказом віри в градівників на Бойківщині (рідного для Франка етнографічного району) є й численні свідчення сучасних носіїв традиції. Низку цінних записів про живу віру у цей тип «непростих» представив Володимир Галайчук у праці «Українська міфологія». Зокрема, дослідник подав цінні бойківські оповідання, де висвітлено образ повелителя грозових хмар. «А в Сливках, – фіксує В. Галайчук, – мій вуйко був, служив хлопцем аж онде на другім селі, та й, каже, зійшлися до пропінатії, а там – п'ють сидет... А сидит збоку якийсь бідний чоловік, а сидить вїйт межи хлопами. Входить панок... та й каже до того бідного чоловіка: “Пусти мене вівці перегнати через Сливки”. А він каже: “Я не пуцу. Я тебе не пуцу з вівцями через Сливки”. А вїйт з-за стола: “Шо ти не пустиш? Жени...”. А той дідок, той старий чоловік бідний каже: “Жени, але лише дорогов, абись поза фосу не пускав, а підеш у вїїтів город”. (Так каже той чоловік бідний, то ніхто не знав, що він розумний). Та й нема, нема, – тут сі захмарило, дужче зачєло гриміти, прийшла тучє, – то повні фоси були (граду), а як повернув у вїїтів город, то сі не лишила одна зернина зелена. А вїйт тогди каже, як уже пішов вїйт додому, з того, шо пили, та й каже: “Я гадав, що я мудрий, а я дурний... Той мудрий”. Тай й прийшов відтак до жида... та й каже: “Мошку, аби ти знав, аби тому і тому, коли він прийде, аби ти дав булку і кави, аби ти його погостив. Я тобі сам буду платити”. А жид каже: “Я йому даю без тебе, я розумію ліпше, як ти”. Та й так, шо жид все давав тому бідному, коли він сі нагодив. Він не сидів все в жида, але коли прийде – жид його вже гос-

¹ Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології // Етнографічний збірник. Т. XV. – Львів, 1903. – С. 253.

² Там само.

тять. “Я тебе маю гостити, бо війт мені буде платити”. А той вже сміється і каже: “Ой війт буде платити. Тото я добре знаю”»¹. І ще одне свідчення: «Казали, що були такі громовики... Мені жіночка таке розказувала, шо у неї був перший брат такий. Як він вродився, мав на плечах родимий знак. І як той хлопчик виріс, то вмів відвертати град, вмів бурю відвертати. Він молився. Мав таку силу, що він ставав на поріг, і куда руков махнув – туди й дощ пішов... Як гримить, то він сі роздіває, йде за дев'яту межу, бере собі хрест та й лягає там за межею. А диявол іде, бо хоче розпалити в селі огонь, щоб згоріло все, щоб побив щось грім. А він на дев'ятій межі лежить, а диявол його питає: “Пусти мене з своїм військом у чуже село”. А той йому каже: “Йди собі на ліси!”. Так той два рази питає, а той йому відкаже, то вже в селі видно, шо та бура йде на ліси (а чути такі лускоти, такі гримоти). А рано вставав її той перший брат та йшов в ліс дивитись, шо то вже той там поробив. А по смереках така рупа, кров його»².

Зрештою, схожі уявлення про градівників були поширені і досі залишаються актуальними на усіх українських етнографічних територіях. Приміром, Лев Жемчужников на Полтавщині ще у першій половині XIX ст. зафіксував схоже оповідання. Його згодом Пантелеймон Куліш опублікував у другому томі «Записок о Южной Руси» під назвою «Про те, як знахар управляє бурею». «Був тут колись у нашому селі, – подано у записі, – один Австріят, і такий був знахар, що було направить, або одведе дощ або град, як хоче. Було оце жнем у полі хліб; от і находить хмара. Ми давай скорій ізносить снопи, а йому й байдуже, жне да жне собі, потягує люльку да й каже: “Не бійтесь, дощу не буде!” То гляди – і нема дощу. Раз... жнемо ми жнемо, як ось небо почорніло, піднявся вітер, загуло спершу одалекі, а потім над самою у нас головою. Грім, блискавиця, вихор... така піднялася хуртовина, що Боже твоя воля! Ми за снопи, а він: “Не бійтесь, не буде дощу!” Де вже тобі не буде? Не слухаєм його. А він закурив люльку да й жне собі помалу.

¹ Галайчук В. Українська міфологія. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. – С. 42.

² Там само.

Аж ось, де взявся чоловік на чорному коні і сам увесь чорний. Летить і прямо до Австріята: “Ей, пусти”, – каже.

А Австріят: “Ні, не пушу”.

“Пусти, сділай милость!”

“Не пушу: було так багато не набирати”.

Чорний їздець припав до гриви і помчавсь, помчавсь по полю.

Тим часом чорна хмара посизіла і побіліла. Старії наші налякались, що буде град. А Австріят байдуже. Жне собі да курить люльку.

Аж ось ізнов, де не візьмись їздець. Мчитьсь по полю ще швидше од першого. Тільки сей уже весь у білому і на білому коні.

“Пусти!” – кричить до Австріята.

“Не пушу!”

“Пусти, Бога ради!”

“Не пушу: було не набирати так багато”.

“Ей пусти, не видержу!”

Тоді тільки Австріят розогнувсь да й каже: “Ну вже ступай, да тільки от у той байрак, що за нивою”.

Тільки що вимовив, уже їздця нема, а град так і сипнув як з кошика. Через малу годину, байрак увесь засипало, як єсть тобі, рівно з краями»¹.

Окрім потужного впливу фольклорної «градобурської» тематики на Франкове оповідання «Під оборогом», помітним у творі є звернення й до інших уснословесних пластів. Приміром, при окресленні хронотопу оповідання письменник точно вказав час наближення градової хмари, коли вона почала гудіти могутнім голосом і відлунювати в свідомості Мирона словами: «Рани! Рани! Рани!». Шукаючи відповідь на питання, звідкіля вириваються «сі монотонні, ритмічні вигуки, мов згущена і на людське слово перетворена музика самого лісу, без чуття, а проте дивно зворушлива в своїй ніби байдужості та елементарній силі» [т. 22, с. 40], хлопчина сам себе запитує: «Невже сам Ра-

¹ Куліш П. Записки о Южной Руси. т. II. – С.-Петербург, 1857. – С. 40–41.

дичів кричить отак у білий день під гарячим сонячним промінем, серед полудневої тиші?» [т. 22, с. 40]. З цього риторичного запитання малого Мирона дізнаємося про хронологічні координати наближення стихії: полудень. Гадається, письменник не випадково обрав саме цей час для зображення кульмінаційної акції. Маємо усі підстави вважати, що вибір моменту також спровокований впливом фольклорної традиції. За народними уявленнями, у полудень може з'являтися у різних іпостасях «біс полуденний». Він часто прибирає подобу вихора чи бурі. Вважалося також, що цей підступний представник роду диявольського може сидіти у градовій хмарі. Саме тому І. Франко освітлює арену майбутньої боротьби палючим сонцем літнього півдня, не тільки потверджуючи свій статус «поета полудня» (І. Денисюк), а й задля того, аби максимально узгодити «градобурський» мотив із народним досвідом. Тому-то, хоч у оповіданні і немає безпосередньої згадки про «біса полуденного», цей образ латентно присутній і раз-по-раз озивається гомоном бурі, бажаючи зламати волю юного хмарника. Прикметно, що «біс полуденний» не раз виринає у інших творах письменника, і то значно виявніше. Звісно, найвідомішим його виходом на літературну сцену стала поезія «Блюдіться біса полуденного». Твір цей, що, за свідченнями Івана Франка, «написаний у Криворівні в вересні 1907 р.», можна сприймати як своєрідне продовження теми, контурно накресленої в оповіданні «Під оборгом» та артикульованої у вершинній філософській поемі «Мойсей»¹. У вірші описано один

¹ У поемі «Мойсей» І. Франко двічі згадує про «біса полуденного». Спершу у третьому розділі, при описі метушні у таборі ізраїльського народу:

«Та ось старші батьки та діди

Із наметів виходять

І по горах, по голім степу

Скрізь очима поводять:

Чи не видно ворожих їздців

Де за жовтим туманом?

Чи не котить де південний біс

Пісковим гураганом?» [т. 5, с. 219].

а пізніше у розділі п'ятнадцятому при зображенні молитви Мойсея:

«І стоїть на молитві Мойсей

із підступних вибриків «біса полуденного», який задля жарту у річницю трагічної смерті коханої, коли тільки-но «дванадцята ударила», «являє» серед юрби «в палючій пасмузі літній» перед очі ліричного героя її «білу дрібну постать». Така проява спершу викликала у героя страх і бажання якнайшвидше втекти від мари («Я похилився, пішов, побіг» [т. 3, с. 272]), лише згодом «думка блиснула», і він «напруго вернувся назад», бажаючи ще раз побачити милий образ втраченої коханої. Та дарма: «Закпив собі південний біс».

Образ біса полуденного здобув собі неабияку популярність і в апокрифічній літературі. Мабуть, саме апокрифічні джерела (на початку 1900 рр. учений активно працював над вивершенням п'ятитомного видання «заборонених книг») та численні живі народні свідчення спонукали І. Франка дати ще й літературну прописку цьому цікавому персонажеві із легіону «чортівського поріддя». Про життя «біса полуденного» на сторінках таємних книг письменник свідчив у передмові до першого тому корпусу «Апокрифи і легенди з українських рукописів», де у якості ілюстративного матеріалу навів уривок із Акафісту чесному Хресту. В Акафісті при згадці про «упадок прародичів у раю» йдеться: «Радуйся полуднь спасенніє от бѣса полуденного прельстившого в раю в полудне»¹. Зважаючи на цитований фрагмент, логічно напрошується висновок про живу віру у те, що диявол саме опівдні «прельстив», себто спокусив Єву та Адама. Тому-то, час полуденний увійшов у народну традицію як вкрай небезпечний відтинок доби, коли нечистий має особливу силу над людиною та може завдати їй значної шкоди, ховаючись чи то під подобою статечного панка у капелюшку, чи то під заві-

Нерухомий як скеля.
Вже полуденний демон степом
Шле знесилля і змору,
Та Мойсея мов руки чийсь
Піднімають все вгору» [т. 5, с. 249].

¹ Франко І. Передмова // Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко. т. І. Апокрифи старозавітні. – Львів, 1896. – С. XXI.

сою градової хмари. Принагідно у цитованій передмові до збірки «Апокрифів» І. Франко згадав цінну працю Кліма Ганкевича «Die Mittagsstunde im Volksglauben» (Presse, Wiene, 1884), у якій, за його словами, зібрано «деякі цікаві матеріали про “біса полуденного”».

Отже, в оповіданні «Під оборогом» І. Франко використав чимало алюзій до давніх народних міфологічно-демонологічних уявлень. Письменник запропонував оригінальний спосіб літературної рецепції складної теми. «Градобурство» він висвітлив не з погляду автора-спостерігача, а з позиції безпосереднього учасника акції, який сміливо стає до нерівного поєдинку із градовою хмарою і виходить з нього переможцем. Особливого шарму творові додає і той факт, що роль рятівника села від руйнівних наслідків розбурханої стихії, відведено малому хлопчині. Саме крізь призму дитячої, «отвореної на всякі дива» свідомості цілком у дусі модерністичних літературних тенденцій І. Франко акцентував на несподіваному відкритті потужної внутрішньої сили, здатної побороти «злую тучу». Овіяний ореолом таємничості образ юного хмарника в оповіданні органічно, ненав'язливо вписано у фольклорну парадигму. Автор відмовився від банального переповідання однієї із численних уснословесних історій про «бурівника» та запропонував інтригуючий глибокопсихологічний сюжет про хлопчика, що вчиться опановувати свої надприродні здібності.

Святослав Пилипчук

Зміст

Передмова.....	3
Іван Франко. Під оборогом	8
Ivan Franko. Pod sjenicom	28
Оповідання Івана Франка	
«Під оборогом»: фольклорний код твору	48

Іван Франко

ПІД ОБОРОГОМ

Наукова підготовка тексту
та післямова – *Святослава Пилипчука*

Редактор *Уляна Крук*
Комп'ютерне верстання *Світлани Сенник*

Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 5,6. Тираж прим.

Львівський національний університет імені Івана Франка.
79000, Львів, вул. Університетська, 1.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007